

De betovering van een thuisland: Dynamieken van Terugkeermigratie van tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren

Zeynep Balci

Dr. Joris Michielsen

Steunpunt Inburgering en Integratie

Steunpunt Inburgering en Integratie

Consortium Universiteit Antwerpen (CeMIS), Katholieke Universiteit Leuven (HIVA),
Universiteit Gent (SDL) en Universiteit Hasselt (SEIN)
Lange Nieuwstraat 55
B-2000 Antwerpen

www.steunpuntieni.be
steunpuntieni@ua.ac.be

© 2013 Steunpunt Inburgering en Integratie

Wettelijk Depot: D/2013/13.180/8

INHOUD

INLEIDING	1
1. ONDERZOEKSTHEMA.....	3
1.1. Context	3
1.1.1. Turkse migratie naar België.....	3
1.1.2. Duwt België de tweede generatie buiten? De positie van de tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren in België	4
1.1.3. Trekt Turkije aan? Erdogan's economisch mirakel en de groeiende geopolitieke macht aan de Bosporus.....	7
1.1.4. Transnationale activiteiten van Turks Belgische jongeren	10
1.2. Begripsomschrijving	12
1.2.1. "Terugkeer" migratie	12
1.2.2. Turkse Belg of Belgische Turk	12
1.2.3. Tweede generatie jongeren	12
1.2.4. Voorouderlijk thuisland	13
2. THEORETISCH KADER.....	14
2.1. Internationale migratie	14
2.1.1. Internationale migratietheorieën	14
2.2. Terugkeermigratie	16
2.2.1. Terugkeermigratietheorieën over de eerste generatie	16
2.2.2. Terugkeermigratietheorieën over de tweede generatie.....	18
2.3. Het analytisch model	21
3. METHODOLOGIE	24
3.1. Kwalitatieve onderzoeksmethodologie	24
3.1.1. De onderzoeksvragen	24
3.1.2. De onderzoeksmethode	25
3.1.4. De informantengroep.....	27
3.1.5. Rol van de onderzoekster.....	29
3.1.6. Ethiek.....	30
3.1.7 Verwerking van de interviews	30
4. KWALITATIEVE ONDERZOEKSBEVINDINGEN IN VLAANDEREN EN BRUSSEL	31
4.1. Het leven in Vlaanderen en Brussel	31
4.1.1. Beeldvorming over België.....	31

4.1.2. Vrijheid en sociale controle binnen de Belgisch-Turkse gemeenschap.....	33
4.1.3. Beeldvorming over Turkije	33
4.1.4. Discriminatie	34
4.1.5. Gebrek aan sociaal-culturele activiteiten	36
4.1.6. Vriendschapsrelaties.....	38
4.1.7. Identiteit en thuisvoelen	39
4.2. Transnationale netwerken	40
4.2.1. Transnationale activiteiten	41
4.2.2. Feedback mechanismen in België en Turkije	41
4.2.3. Planning van het vertrek	44
5. KWALITATIEVE ONDERZOEKSBEVINDINGEN IN TURKIJE.....	47
5.1. Terugblikken op België	47
5.1.1. Motivaties om naar Turkije te emigreren	47
5.1.2. Nostalgie naar België.....	49
5.2. Ervaringen in Turkije	50
5.2.1. Turkije het land van onbereikbare melk en honing	50
5.2.2. De harde economische realiteit op de arbeidsmarkt.....	52
5.2.3. Sociale relaties en de constructie van een Belgische gemeenschap in Turkije.....	54
5.3. Thuiskomen in Turkije of een versterking van de transnationale identiteit?.....	56
5.4. Permanente migratie, circulaire migratie of terugkeermigratie naar België	58
5.5. Tot slot: berichten van de informanten in Turkije aan de jongeren die dromen om te emigreren naar Turkije	59
6. ALGEMENE CONCLUSIES	60
6.1. Conclusies <i>pre return</i> : informanten in België	60
6.2. Conclusies <i>post return</i> : informanten in Turkije.....	62
6.3. Vergelijkende analyse van de conclusies	65
6.4. Aanvullingen op het analytisch model	66
6.5. Beleidsaanbevelingen	67
BIBLIOGRAFIE.....	70
BIJLAGEN	76
Bijlage 1: Deelnemers aan de begeleidingscommissie	76
Bijlage 2: Deelnemers aan het expertenseminarie	76

INLEIDING

De veranderende mondiale verhoudingen, als gevolg van de aanhoudende economische crisis in de EU enerzijds en opkomende economieën zoals in Azië en Brazilië anderzijds beïnvloeden de positie van Europa als immigratieregio. Uit het door het EU-7de-kaderprogramma-gefinancierde EUMAGINE-onderzoek blijkt dat migratieaspiraties richting Europa afnemen (Timmerman, Hemmerechts en De Clerk, 2013 en Üstübici et al., 2012), terwijl er sprake is van een trend van kinderen van de eerste generatiemigranten in Europa die wensen te migreren naar het voorouderlijk thuisland (Celik en Notten, 2013, Baraulina en Kreienbrink, 2013). Dit is niet anders voor België, namelijk sommige tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren koesteren nostalgische verlangens ten aanzien van het (voor)ouderlijk thuisland. In tegenstelling tot hun (voor)ouders wensen zij de omgekeerde beweging te maken en te migreren van België naar Turkije. Hoewel de economische groei van Turkije sinds 2012 aan het afkoelen is, lijkt het erop dat de wassende economie van 2009-2011 in combinatie met de verwestersing van het Turks consumptiepatroon geleid heeft tot migratieaspiraties bij sommige tweede generatie Belgische Turken.

Terugkeermigratie van België naar Turkije is geen recent fenomeen voor de eerste generatie migranten die vaak omwille van het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd, familiale omstandigheden of een gefaald migratieproject de terugtocht richting Turkije maakten. In het laatste decennium is het aantal uit België teruggekeerde Turken verdubbeld van 600 naar 1200 (Terzake, 2011). Volgens andere bronnen zou zeventien procent van de in 1998 naar België gemigreerde Turkse migranten binnen zeven jaar terugkeren naar Turkije (CGKR, 2012). Maar de toenemende wens van de tweede generatie jongeren om feitelijk terug te keren, is een recent en onderbelicht thema in België.

Dit rapport wil inzicht verschaffen in het complexe samenspel van sociale, culturele, ideologische en economische factoren die de aspiraties naar migratie van de tweede generatie Turkse jongeren voeden rekening houdend met een micro, meso en macro-perspectief. Terugkeermigratie impliceert twee plaatsen: het vestigingsland en het herkomstland. In het kader van dit onderzoeksrapport bekijken we de situatie in Vlaanderen en Brussel als herkomstland en in Turkije, als vestigingsland. In dit rapport willen we enerzijds de migratieaspiraties naar Turkije van Belgisch-Turkse jongeren in België in kaart brengen en anderzijds willen we licht werpen op de ervaringen van de reeds gemigreerde Belgisch-Turkse jongeren in Turkije.

Vragen die aan de orde komen zijn: welke omstandigheden en motivaties vormen de basis voor emigratie naar het (voor)ouderlijk thuisland? Welke informatie, ideeën of beeldvorming voeden de plannen en aspiraties naar emigratie van deze jongeren. Zien de jongeren hun terugkeer als een permanente beslissing of eerder als een onderdeel van internationale mobiliteit of circulaire migratie? Wat zijn de ervaringen van de gemigreerde Belgisch-Turkse jongeren in Turkije? Zijn de verwachtingen en het beeld dat deze jongeren van het (voor)ouderlijk thuisland hadden werkelijkheid geworden of niet? Kunnen deze jongeren hun aspiraties en migratieprojecten waarmaken; dit wil zeggen hun plannen om permanent te migreren, circuleren wanneer hun doel is bereikt of migreren naar een andere bestemming?

Hoofdstuk 1 beschrijft de context van de Turkse migratie naar Vlaanderen, de positie van de Belgische Turken in België en de macro context van Turkije. Hoofdstuk 2 omvat de context van de Turkse migratie naar Vlaanderen, de positie van de Belgische Turken in België en de macro context van Turkije. In hoofdstuk 3 komt de methodologie aan bod. Hoofdstuk 4 beschrijft de onderliggende mechanismen aan terugkeermigratie en hoofdstuk 5 bekijkt de ervaringen van de Belgisch-Turkse jongeren in Turkije. Tot slot geven we in hoofdstuk 6 de belangrijkste conclusies van de kwalitatieve onderzoeksbevindingen, gevolgd door beleidsaanbevelingen in hoofdstuk 7.

1. ONDERZOEKSTHEMA

1.1. Context

1.1.1. Turkse migratie naar België

In België vormen de Turken – na de Marokkanen - de tweede grootste niet-EU27 gemeenschap. In 2011 woonden er 39 828 Turken met de Turkse nationaliteit en 112 000 genaturaliseerde en/of tweede generatie Belgische Turken in België (Schoonvaere, 2013). De Turkse migratie naar België dateert uit begin jaren zestig en kan onderverdeeld worden in drie migratiegolven: arbeidsmigratie (1963-1974), gezinshereniging (1975-1983) en huwelijksmigratie (1983-heden) (Lievens, 1997).

De Turkse arbeidsmigratie moet worden gezien binnen de sociaal-economische context van zowel België als Turkije. Tijdens de jaren 1950 was het Turkse beleid o.a. gericht op de modernisering van de landbouw, waardoor de landbouwcultuur uiteen viel. De industriële ontwikkelingen in het land waren nog niet stevig genoeg om de overschot van plattelandsarbeiders op te vangen. Hierdoor kende Turkije eind van de jaren 1950 een moeilijke periode die gepaard ging met werkloosheid en economische, sociale en politieke onrust.

Tijdens diezelfde periode beleefde België economische hoogdagen voornamelijk door de bloei van de steenkoolmijnen en zware industrie waardoor de conjunctuur gunstig was voor de rekrutering van buitenlandse arbeidskrachten. Verder had de tweede wereldoorlog gezorgd voor een structureel tekort op de Belgische arbeidsreserves. In die context komt de Turkse migratie op gang, aanvankelijk richting Duitsland, daarna naar andere landen waaronder ook België (Schoonvaere, 2013). In 1964 werd een bilateraal akkoord afgesloten tussen Turkije en België waardoor arbeidsmigratie en de flexibele maatregelen op het vlak van gezinshereniging werden geformaliseerd. Anders dan in Duitsland waar naast laaggeschoolden ook veel hooggeschoolde politieke vluchtelingen uit Istanbul immigrerden, ging het in België vooral om laaggeschoolde mannelijke arbeidskrachten uit de regio's van Centraal en Oost-Anatolië die voornamelijk in de mijnindustrie gingen werken. De tweede migratiegolf die Lievens (1997) onderscheidt is die van de gezinshereniging. Veel arbeidsmigranten waren getrouwd op het moment dat ze naar België emigreerden waardoor de vrouwen en kinderen zich via deze regeling bij de mannen konden voegen (Schoonvaere, 2013). In 1974 werd de migratiestop aangekondigd waardoor verdere arbeidsmigratie werd beëindigd. De Turkse migratie naar België is hierdoor niet stilgevallen, maar heeft een andere vorm aangenomen, namelijk die van de huwelijksmigratie. Sinds 1975 bestaat de meerderheid van de

migratie uit Turkije uit die van mannen en vrouwen die naar België zijn gekomen na een huwelijk met een in België verblijvende migrant of nakomeling ervan (Lievens, 1997). Volgens Teule, Vanderwaeren en Mbah-Fongkimeh (2012) is huwelijksmigratie nog steeds een populaire vorm van migratie, maar tegelijkertijd wordt er ook een daling verwacht. Dit heeft enerzijds te maken met betere economische vooruitzichten in Turkije en anderzijds met de bewustwording omtrent emotionele en financiële moeilijkheden die verbonden kunnen zijn aan een partner uit het buitenland.

Anno 2013 is er sprake van veranderende migratiestromen. Recent analyses (Timmerman, Hemmerechts en De Clerk, 2013 en Üstübici et al., 2012) tonen namelijk aan dat – in tegenstelling tot de gevestigde denkbeelden – in Turkije migratie naar Europa geen primair nagestreefd doel meer is. De meerderheid van de Turkse informanten is niet meer bereid of heeft geen aspiraties om te migreren naar Europa. Volgens het onderzoek is er eerder sprake van een algemene trend van immobiliteit dan van mobiliteit.

Aspiraties van Turkije naar België mogen dan wel afnemen, maar aspiraties van Belgische Turken richting Turkije nemen toe (Deboosere, 2012). Turkije is namelijk doorheen de jaren getransformeerd van emigratieland naar een aantrekkelijk immigratieland, waardoor ook de tweede generatie Turks-Europese jongeren dromen of de stap zetten richting het voorouderlijk thuisland (Fokkema, 2011; King en Kiling, 2013). Een gelijkaardige trend is ook merkbaar voor andere tweede generatie jongeren in Europa en elders (King en Christou, 2008; Wessendorf; 2008, Potter, 2009)

1.1.2. Duwt België de tweede generatie buiten? De positie van de tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren in België

Er zijn weinig recente data beschikbaar over het sociale en economische succes van de tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren. Data van het TIES-project (The Integration of the European Second Generation) uit 2007 toont lage scores op maatschappelijk succes voor de tweede generatie Turken en Marokkanen in Antwerpen en Brussel (Vandezande, Phalet en Swyngedouw, 2011).

Vandezande, Phalet en Swyngedouw (2011) tonen dat Belgisch-Turkse jongeren van de tweede generatie (31.1 procent mannelijke en 29.5 procent vrouwelijke informanten in Antwerpen en 22.8 procent mannelijke en 32.4 vrouwelijke informanten in Brussel) de middelbare school verlaten zonder diploma¹. In het algemeen volgen tweede generatie

¹ Dit is dubbel zo veel in vergelijking met de Belgische leeftijdsgenoten (10.8 procent mannelijke en 12.1 procent vrouwelijke informanten in Antwerpen en 11.7 procent mannelijke en 8.7 procent vrouwelijke

Turken en Marokkanen in vergelijking met de Belgische jongeren twee keer minder het algemeen secundair onderwijs (ASO). Er is een oververtegenwoordiging van Turkse en Marokkaanse jongeren in het technisch en beroepsonderwijs. Ook behalen Turkse tweede generatie jongeren in vergelijking met zowel de Belgische als Marokkaanse tweede generatie minder een diploma hoger onderwijs. De data van het TIES onderzoek (Vandezande et al., 2008) tonen ook aan dat 65 procent van zowel de mannen als vrouwen van de tweede generatie minstens één keer blijven zitten (dit cijfer kan oplopen tot 79.2 procent voor de mannelijke informanten van Turkse origine in Antwerpen). Recent longitudinaal onderzoek (Clycq, Nouwen en Vandenbroucke, 2012 en Baert en Cockx, 2013) bevestigt deze cijfers, maar wijst er op dat drop-out en het volgen van hogere studies in grote mate bepaald wordt door de sociaal-economische situatie van het gezin. Toch toont het onderzoek van Baert en Cockx (2013) dat ook etniciteit en discriminatie de schoolse achterstand, vertraging van de carrière en de moeizame transitie van school naar werk voor de tweede generatie jongeren in grote mate verklaren.

Onderzoek naar de arbeidsmarktpositie van immigranten en hun nakomelingen in Vlaanderen met behulp van de databank van de ad-hoc module over de arbeidsmarktpositie van migranten in de Enquête naar de Arbeidskrachten van 2008 bevat informatie over de tweede generatie migranten, echter de steekproef is te klein om de Turkse tweede generatie betrouwbaar te becijferen. Over het algemeen is een derde van de tweede generatie migranten van Noord-Afrikaanse origine en is een vierde van Turkse origine. Uit een vergelijkende studie van de 25 en 49-jarigen blijkt dat 69.9 procent van de tweede generatie migranten van de niet-EU27 landen actief is op de arbeidsmarkt in tegenstelling tot 62.4 procent van de eerste generatie niet-EU27 migranten en 90.3 procent van de Belgische bevolking (Steunpunt Werk en Sociale Economie, 2011).

Recente analyses van Lessard-Philips, Fibbi en Wanner (2012) op de TIES-data tonen echter aan dat er sprake is van etnische beperkingen op de arbeidsmarkt voor tweede generatie Turkse vrouwen en ook dat er een hogere kans bestaat op werkloosheid voor beide geslachten in zowel Brussel als Antwerpen. De moeilijkheden op de arbeidsmarkt gelden vooral in Brussel, waar deze jongeren te lijden hebben onder lange termijn werkloosheid, ongeacht het verworven sociaal kapitaal of het opleidingsniveau. Anderzijds is een hoger percentage van de Brusselse mannelijke Turkse tweede generatie (65.3 procent) actief op de arbeidsmarkt in vergelijking met de Marokkaanse

informanten in Brussel). Ook in vergelijking met de Marokkaanse tweede generatie jongeren scoren de Turkse tweede generatie jongeren slechter op het vlak van onderwijs.

leeftijdsgenoten (50.6 procent). Maar wanneer we de cijfers zorgvuldiger bestuderen zien we dat de Turkse informanten vaak overgekwalificeerde arbeid verrichten, op zelfstandige basis werken en bezoldigde of onbezoldigde stages lopen (Vandezande et al., 2008). Deze onderzoeksresultaten bevestigen reeds bestaand onderzoek dat jongeren van Noord-Afrikaanse en Turkse origine in vergelijking met hun Belgische leeftijdsgenoten twee keer minder kans maken op een functie na het verlaten van de schoolbanken. Indien deze jongeren toch aan een baan geraken gaat het vaak om tijdelijke en onderbetaalde arbeid (Glorieux, 2009). Het bestaan van deze etnische belemmeringen/sancties doet vermoeden dat discriminatie ook een rol speelt in op de arbeidsmarkt en de werkvloer. Enkele experimentele onderzoeksprojecten en interviews met het personeel van de human resources toonden aan dat discriminatie realiteit is in België tijdens sollicitaties en het werk (CGKR, 2012; Capéau et al., 2011; IPSOS, 2009). Een vijfde van de Belgische bevolking wil liever geen collega met een andere etnische achtergrond en meer dan de helft van de Belgische informanten vindt dat de spreektaal op de werkvloer resp. Nederlands, Frans of Duits zou moeten zijn, ook tijdens de pauzes (IPSOS, 2009). 75 procent van de geïnterviewde etnische minderheden deelde mee dat ze gediscrimineerd waren op de arbeidsmarkt of werkvloer. Tien procent van de informanten van Turkse origine deelde mee dat ze met discriminatie geconfronteerd werden bij sollicitaties en negen procent werd gediscrimineerd op de werkvloer (CGKR, 2012). In het algemeen kunnen we stellen dat Belgisch-Turkse jongeren in vergelijking met de Belgische jongeren minder kans hebben om te worden uitgenodigd op een sollicitatie (ongeveer 21 procent; Capéau et al., 2011). Verder gaf meer dan tien procent van de geïnterviewde human resources personeel toe dat etniciteit, origine en het dragen van religieuze symbolen meespeelt in de eindbeslissing van het rekruteringsproces: kandidaten van etnische minderheden moeten zich dubbel bewijzen ten opzichte van de Belgische kandidaten (CGKR, 2012).

Tot slot rapporteren Vandezande, Phalet en Swyngedouw (2011) op basis van een vergelijkende analyse over de waargenomen discriminatie bij tweede generatie Turken en Marokkanen in Brussel en Antwerpen dat beide groepen soms discriminatie ondervonden op straat, in de omgeving, op school of op werk. Bovendien delen deze jongeren mee dat ze bij het uitgaan, het solliciteren of in aanraking met de politie soms tot regelmatig discriminatie ervaren. Intra-groep analyses onthullen dat vooral hoogopgeleide tweede generatie Turken, religieuze Turken en diegenen die zich oneerlijk behandeld voelen op de arbeidsmarkt het meeste discriminatie waarnemen in een of meerdere domeinen.

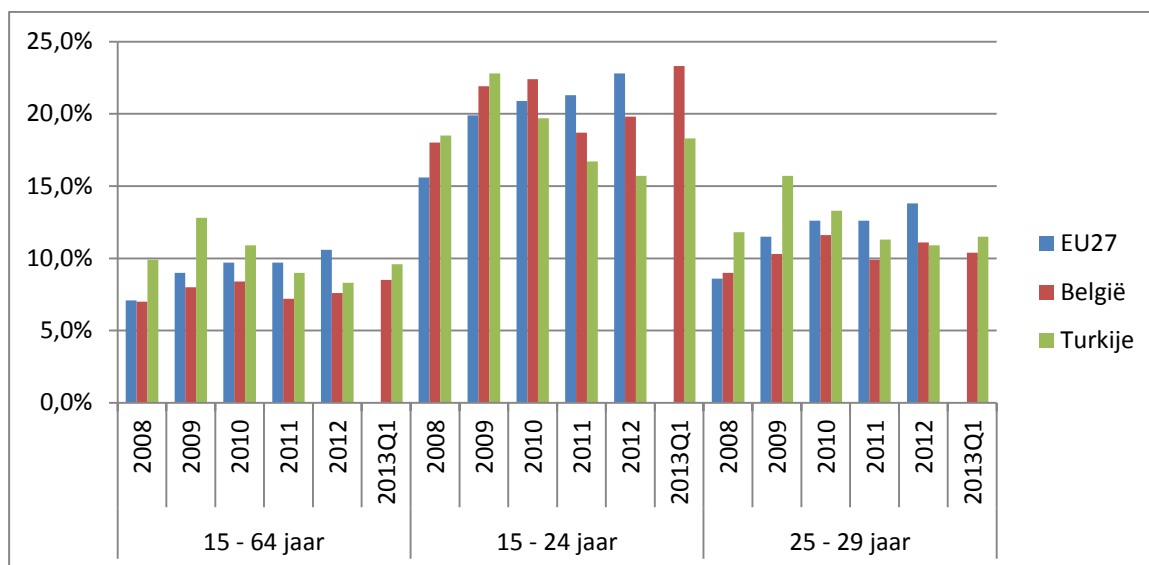
1.1.3. Trekt Turkije aan? Erdogan's economisch mirakel en de groeiende geopolitieke macht aan de Bosporus

In dit hoofdstuk zullen we achtereenvolgens zowel de positieve ontwikkelingen van Turkije als de nuancering op deze ontwikkelingen bespreken. Deze structuur geeft ons de kans om eerst het populaire doch eenzijdig positief beeld van Turkije dat algemeen, en dus ook door de meeste tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren, als waar wordt aangenomen te schetsen om dan een meer kritische analyse te geven van de realiteit waarmee de jongeren na emigratie naar Turkije mee kunnen worden geconfronteerd.

Na periodes van sterke politieke en economische instabiliteit met opeenvolgende staatsgrepen en een diepgaande economische crisis in 2001, zorgt het beleid van de opeenvolgende regeringen van de Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling (AKP) van Erdogan voor een economische groei, sociale ontwikkeling en politieke rust. Meer nog, op geopolitiek vlak neemt Turkije stilaan haar rol als centrale speler op en eist door zijn economische groei een plaats op naast de andere opkomende economische grootmachten zoals Brazilië, Rusland, China en India.

Door de verregaande fiscale en financiële hervormingen die werden doorgevoerd onder de Ecevit coalitie slaagde Turkije er in om snel te herstellen van de economische crisis in 2001 en om de globale recessie het hoofd te bieden in vergelijking tot vele Europese landen die golden als emigratieland voor Turkije. Na een negatieve Bruto Nationaal Product van -4.8% in 2009 groeide de economie met 9.0% in 2010 en 8.8% in 2011 wat Turkije naast de economisch goed presterende BRIC-landen plaatste. Sinds 2012 lijkt de economie af te koelen, maar met een BNP van 2.2% in 2012 en een geprojecteerd BNP van 3.2% voor 2013 blijft Turkije beter presteren dan bijvoorbeeld België met een licht negatieve groei in 2012 en 2013 (IMF, 2012). Bovendien slaagde Turkije er in om in mei 2013 zijn laatste afbetaling te doen aan haar schuld bij het Internationale Monetaire Fonds (IMF) wat de ontwikkeling van Turkije tot economische grootmacht zowel nationaal als internationaal benadrukte². Ook lijkt Turkije in een tijd van volle internationale economische crisis de werkloosheid te kunnen laten dalen. Sinds 2011 ligt de algemene werkloosheid lager dan het gemiddelde van de lidstaten van de Europese Unie. Ook met een jeugdwerkloosheid van 15.7 procent in 2012 scoort Turkije beduidend beter dan de meeste Europese landen (met uitzondering van Duitsland en Nederland) en zelfs België (19.8 procent in 2012) (Eurostat, 2013).

² De OESO wijst daarnaast ook op een aantal zwaktes zoals de sterke inflatie, een onevenwicht op de betalingsbalans (afhankelijkheid van buitenlandse leningen en bilaterale schuld, importgerichte consumptie ...) en onvolkomenheden op de arbeidsmarkt (sterke groei informele sector, relatief lage participatie van vrouwen, ...) (OECD, 2012).

Figuur 1. Werkloosheidsgraad in Turkije (2008-2013) in vergelijking met EU27 en België (Bron: Eurostat 2013, eigen bewerkingen)

Deze economische groei zorgde voor een grootschalige verbetering van de welvaart voor de Turkse bevolking o.a. verhoogde levensverwachting, dalende armoede, en verhoogde scholingsgraad. De Human Development Index (HDI) steeg tot 0.722 in 2012. Hoewel de Turkse HDI onder de regionale gemiddelde HDI van de regio Europa en Centraal Azië blijft, wordt Turkije toch door de gestaagde groei bij de beste leerlingen van de HDI klas beschouwd (UNDP, 2013). De verhoogde welvaart en koopkracht, verlaging van werkloosheid, betere arbeidsomstandigheden en hogere lonen, en de liberalisering van de economie zorgden ook voor een verhoging, modernisering en verwestering van de consumptie in Turkije waarbij traditionele consumptiegoederen (kledij, voedsel) worden vervangen door internationale merken en consumptiegoederen (Ceritoğlu, 2013; IMF, 2012). De invloed van de media in de creatie van deze moderne consumptiepatronen mag niet onderschat worden. Naast de reclame die het beeld promoten dat alle Westerse goederen te verkrijgen zijn in modern Turkije, bieden populaire televisieprogramma's een platform voor de sterren, vedetten en de nieuwe rijken om hun rijkdom en succes te etaleren (Sandıkçı en Ger, 2007). Deze opzichtige consumptie (cf. *conspicuous consumption* van Veblen, 1908) heeft als gevolg dat ook de andere lagen van de Turkse bevolking de duurere Westerse merken beginnen te consumeren. Vooral de opkomende middenklasse spendeert een aanzienlijk deel van hun budget aan westerse consumptiegoederen (Sandıkçı en Ger, 2007; Turkish Statistical Institute, 2013).

Sinds Turkije's intentieverklaring in 1999 om toe te treden tot de Europese Unie werd er ook vooruitgang geboekt op het vlak van vrijheid van meningsuiting en vereniging, de bescherming tegen foltering, de uitbreiding van culturele rechten en de reductie van de

rol van het leger in het Turkse politieke leven (Rumelili, 2011). Al bij haar aantreden in 2002 engageerde de Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling (AKP) zich om de positie van Turkije als enerzijds een Westers land en anderzijds een modern en democratisch Moslim land te versterken naar zowel Europa als Centraal Azië. Al laat AKP de traditionele Turkse waarden niet los. Meer nog, in tegenstelling tot te voorgaande Kemalistische regeringen die elke religieuze symboliek en verwijzing naar het vroegere Ottomaanse rijk uit het politieke discours probeerden te bannen, omarmt AKP de Islam en de Turkse geopolitieke rol in de regio in hun ideologisch discours over Turkije als een conservatieve democratie: *"Democracy represents to the Turkish people, similar to all nations, their aspiration for more freedom, while the notion of 'conservative' constitutes the continuity of Turkish national identity and their common values"* (Kaddorah, 2010: 117). Met dit concept van traditionele Turkse identiteit en waarden introduceert echter AKP indirect en subtiel de Islamitische waarden. Het doel is om een conceptuele middenweg te vinden tussen de traditionele aanhangers van de AKP –de opkomende Moslim bourgeoisie en vrome electoraat–, de nationalistische Turken, de reformisten en de traditionele elite (Kaddorah, 2010). Met haar veranderende houding op geopolitiek vlak waar AKP in tegenstelling tot de vroegere Kemalistische regeringen zich openstelt om Turkije's centrale politieke rol in de regio op te nemen, speelt het AKP-regime verder in op de strategisch geografische en economische troeven die Turkije heeft en de veranderende Turkse publieke opinie die de Ottomaanse erfenis ziet als een positief aspect dat onlosmakelijk verbonden is aan het modern, democratische en multiculturele identiteit van Turkije (Larrabee, 2010).

Aan de andere kant lijkt Turkije ook niet gespaard te blijven van interne sociaal-politieke spanningen. De zogenaamde Citroenrevolutie in het voorjaar 2013 is hier een goed voorbeeld van. De vruchten van de economische groei zijn niet gelijk verdeeld over alle bevolkingslagen. Als de ongelijkheid in de Turkse samenleving wordt meegenomen in de HDI valt deze terug met 22.5 procent tot 0.56 (UNDP, 2013). Een recent onderzoek van het Pew Research Centre toont aan dat de opinies over de groeiende welvaart verdeeld zijn in de Turkse samenleving: 49 procent van de Turken evalueerden de economische situatie in Turkije als goed ten opzichte van 48 procent die de economische situatie als slecht evalueerde. Bovendien toont het onderzoek dat religie een bepalende factor is in de waardering van het Turkse economische mirakel: 67 procent van de groep Turken die zegt zelden of nooit te bidden is niet tevreden over de economische situatie. Daarentegen zijn van diegenen die zeggen vijf keer per dag te bidden 64 procent tevreden over de economische ontwikkelingen (Goldman, 2012). De economische en sociale politiek van de AKP bevoordeelde de nieuwe Moslim bourgeoisie en de hogere

middenklasse in plaats van de alledaagse Turken. Verder is de daling van de werkloosheid en verhoging van de lonen regionaal verspreid (Turkish Statistical Institute, 2013). Bovendien moet worden opgemerkt dat de economische groei gezorgd heeft voor een sterke groei informele sector en een daling in de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen (OECD, 2012). De economische politiek wordt gekenmerkt door neoliberale megaprojecten met de bouw van grote winkelcomplexen en megastructuren die gericht zijn op een kleine elite (Gökay en Xypolia, 2013). Ook de duurzaamheid van het economische mirakel van Turkije wordt in twijfel getrokken. De consumptiedruk gaat echter zo ver dat het merendeel van de Turkse bevolking alles op krediet koopt om er toch maar bij te horen en gerespecteerd te worden. Zulke consumentleningen en kredieten worden zeer soepel verleend door de banken en kredietinstellingen, voornamelijk door deze instellingen die in de handen van de staat zijn (Goldman, 2012). Verder worden de kredieten voornamelijk gebruikt voor de aankoop van exportgoederen, wat niet bijdraagt tot de groei van een afzetmarkt voor de lokale economie. Deze *credit-bubble* en de hoge inflatie doen vele nationale en internationale economische experts waaronder ook het IMF vrezen voor een sterke afkoeling van de Turkse economische ontwikkeling die gepaard zal gaan met een zogenaamde harde landing. Tot slot beschuldigt de opgekomen middenklasse de AKP en Erdogan er meer en meer van om een autoritair en religieus bewind te voeren waarin vele burgerlijke en culturele vrijheden onder het mom van het versterken van de traditionele Turkse waarden en identiteit worden teruggeschroefd. Ondanks de vooruitgang op de vrijheid van meningsuiting is Turkije volgens de Reporters Without Borders World Press Freedom Index (2013) gezakt naar van de 103^e plaats in 2003 naar de 154^e plaats en zou het anno 2013 de grootste gevangenis zijn voor voornamelijk journalisten die de autoriteiten bekritisieren inzake de Koerdische kwestie. En hoewel Erdogan tijdens zijn laatste drie regeringen voor een groeiende economie en welvaart heeft kunnen zorgen, blijkt uit de agressieve en repressieve manier waarmee hij de Citroenrevolutie de kop in drukte dat de democratische vrijheden deze economische groei niet hebben kunnen bijhouden (Gökay and Xypolia, 2013).

1.1.4. Transnationale activiteiten van Turks Belgische jongeren

Onderzoek van Martiniello en Perrin (2011) toonde aan dat in België geboren jongeren zowel op economisch, sociaal-cultureel en politiek vlak sterke transnationale banden onderhouden met het thuisland van hun (voor)ouders. Ze voelen dat ze behoren tot een transnationale gemeenschap. Het transnationalisme wordt uiteraard beïnvloed door de geografische nabijheid van Turkije, waardoor contacten en reizen met het (voor)ouderlijk thuisland mogelijk zijn. Toch verschillen de banden die de tweede generatie Belgische

Turken onderhouden met familie of vrienden in het (voor)ouderlijk thuisland in vergelijking met de banden die hun ouders onderhouden met het thuisland. Terwijl 44 procent van de eerste generatie nog regelmatig geld en goederen naar familie in Turkije zendt, toont onderzoek van De Bruyn en Develtere (2008) aan dat maar 25 procent van de in België geboren Belgische Turksen *remittances* stuurt naar hun familie in Turkije. De jongeren vertonen een sterke koppeltekenidentiteit. Tijdens reizen naar Turkije zien de jongeren vaak een andere, rauwere realiteit dan de Belgische. De aanblik van armoede, achtergestelde regio's, de leegloop van gebieden, voeden vaak het gevoel om 'iets te doen'. Dat vertaalt zich in het steunen van lokale organisaties of projecten in het herkomstland of van Belgische migrantenorganisaties die ontwikkelingsprojecten op poten zetten (De Bruyn en Develtere, 2008). Ook zijn tweede generatie Belgische Turkse jongeren bijzonder sterk bezig met sociaal, politiek en religieuze verenigingen die zijn opgericht door de ouders. Verder toont onderzoek dat de tweede generatie Belgische Turken, net als hun ouders zich politiek-ideologische verbonden voelen met de politieke partijen die actief zijn in Turkije (Martiniello en Perrin 2011).

Het huidige diasporabeleid van de Turkse regering ten aanzien van de Belgisch-Turkse populatie is eerder multi-institutioneel en gefragmenteerd. Dit kan deels verklaard worden doordat de *remittances* geen grote impact meer hebben op de Turkse economie. Toch werden er in de loop der jaren verschillende diensten opgericht voor de Turken in Europa. Het Directoraat voor Religieuze Zaken (*Diyanet*) bijvoorbeeld speelt een belangrijke rol inzake religieuze, sociale en politieke kwesties: in stand houden van de Turkse identiteit (lessen taal, dans...), ten dienste staan van de gemeenschap (lessen in het lezen van de koran, moslimfeesten...), beheren van de repatriëring van overledenen... Maar ook andere Turkse stromingen beschikken over moskeeën in België. Verder sinds enkele jaren verscheidene Turkse scholen in Vlaanderen –o.a. de Lucernacolleges die worden gesteund door de Turkse islamitische *Hizmet* beweging van Fethullah Gülen (Martiniello en Perrin, 2011). Een specifiek diasporabeleid gericht op de versterking van de Turkse identiteit onder de tweede generatie Belgische Turken zoals bijvoorbeeld de culturele inleefreizen en zomercursussen die worden georganiseerd door het Marokkaanse Ministerie voor Marokkanen in het Buitenland bestaat echter niet (Akçay en Alimukhamedov, 2013). Er werd in 2001 wel vanuit een constitutionele verplichting³ een publieke organisatie opgericht, *Yurt-Danış Bürosu* onder de Directeur-Generaal voor Buitenlandse Relaties en Diensten aan Werklui in het Buitenland, die zich

³ Artikel 62 van de Turkse grondwet: "the state shall take the necessary measures to ensure family unity, the education of the children, the cultural needs, and the social security of Turkish nationals working abroad, and shall take the necessary measures to safeguard their ties with the home country and to help them on their return home" (geciteerd in Akçay en Alimukhamedov, 2013)

bezighoudt met de veelal administratieve en juridische ondersteuning van migranten voornamelijk van de eerste generatie die zich permanent terug in Turkije willen vestigen (Bilgili en Siegel, 2011). Verder is er sinds de laatste AKP-regeringen van Erdogan een groeiende indirecte beïnvloeding van de diaspora in Europa door de Turkse overheid. Het doel is hier voornamelijk om de Europese Turken te kneden tot publieke diplomaten die van onderuit het lokale, nationale en Europese beleid van de desbetreffende gastlanden beïnvloeden ten voordelen van Turkije en de Turken in het algemeen (Ünver, 2013).

1.2. Begripsomschrijving

1.2.1. "Terugkeer" migratie

Aangezien het in dit onderzoek gaat over jongeren die in België geboren (of op zeer jonge leeftijd naar België geëmigreerd) zijn, is er geen sprake van een feitelijke terugkeer. Termen zoals migratie of jongeren mobiliteit vormen een beter alternatief. Toch opteren we voor deze term, omdat het voor veel jongeren emotioneel wel als een terugkeer aanvoelden en ook omdat Turkije bijna altijd als enige migratiebestemming werd opgegeven. Andere termen die in de literatuur voorkomen zijn o.a. *roots migration* (Wessendorf, 2008, 2013) en *counterdiasporic migration* (King en Christou, 2008 en King en Kiliç, 2013). *Roots migration* verwijst de plaats vanwaar de initiële migratie is ontsproten. Vaak gaat het over kleine rurale gebieden en niet over de grote populaire steden. Vandaar dat we deze term enkel gebruiken indien er sprake is van een terugkeer naar bijvoorbeeld de geboorteplaats van de (voor)ouders. *Counterdiasporic migration* verwijst eerder naar de omgekeerde migratiebeweging die deze jongeren maken in vergelijking met hun (voor)ouders.

1.2.2. Turkse Belg of Belgische Turk

We hebben in dit rapport het begrip Belgische Turken gebruikt, dit in navolging van voorgaand onderzoek over Belgische Turken en internationale literatuur over de diaspora van Europese en Amerikaanse Turken (Yalçın et al, 2006).

1.2.3. Tweede generatie jongeren

Er zijn verschillende mogelijkheden om de tweede generatie te definiëren. In dit onderzoeksrapport volgen wij de definitie van Crul en Vermeulen (2003). Wij hebben jongeren geïnterviewd waarvan één van de ouders in Turkije is geboren en/of waarvan de informant 1) zelf in België is geboren of 2) in Turkije is geboren maar voor zesjarige leeftijd is geëmigreerd naar België. Er werd bewust voor deze leeftijd gekozen, opdat de informant geen lager onderwijs in Turkije zou gevolgd hebben. In het belang van het

onderzoek werd niet geopteerd om jongeren die op latere leeftijd naar België zijn gemigreerd te bevragen, omwille van de herinneringen en ideeën die de migratieaspiraties naar Turkije zouden kunnen verklaren.

1.2.4. Voorouderlijk thuisland

We spreken over het (voor)ouderlijk thuisland, omdat niet altijd beide ouders van de informanten in Turkije zijn geboren en/of opgegroeid.

2. THEORETISCH KADER

In het theoretisch luik proberen we een kader te scheppen waarin voorliggend onderzoek naar migratie en terugkeermigratie geplaatst kan worden. Eerst zullen we kijken naar internationale migratiedynamieken en de theorievorming hieromtrent. Vervolgens bespreken we terugkeermigratietheorieën met de eerste generatie als uitgangspunt. In een laatste stadium focussen we ons op terugkeermigratietheorieën die specifiek van toepassing zijn op de tweede generatie en presenteren we ons theoretisch model dat gebaseerd is op een samenspel van de aangehaalde theorieën.

2.1. Internationale migratie

2.1.1. Internationale migratietheorieën

Internationale migratie is deel van de menselijke realiteit en bijgevolg van alle tijden. Toch verlaat het merendeel van de wereldbevolking (ongeveer 97 procent) de landsgrenzen niet (Martiniello en Rath, 2012). Daar waar het absolute aantal internationale migranten in 2000 op 175 miljoen werd geschat, is dit aantal volgens recente cijfers van de *United Nations Department of Economic and Social Affairs* fors gestegen naar 232 miljoen in 2013. Uiteraard heeft dit cijfer enkel betrekking op het zichtbare gedeelte van de internationale migratiestroom en niet op de illegale migratiebewegingen.

Menig onderzoekers hebben het migratiefenomeen onderzocht, waardoor er een veelheid aan migratietheorieën bestaat met als gevolg dat er niet echt sprake is van één allesomvattende theorie over internationale migratie, maar enkel van een serie gefragmenteerde theorieën (Massey et al., 1998). Tussen deze verschillende theorieën kunnen echter wel enkele scheidingslijnen getrokken worden. Eén van deze scheidingslijnen is die tussen micro- en macrotheorieën. De microtheorieën hanteren een individuele benadering waarbij de migrant als rationele actor wordt bestudeerd, en waarbij de persoonlijke kenmerken zoals geslacht, leeftijd, sociale status en migratiegeschiedenis belangrijk zijn. De macrotheorieën focussen op de structurele condities waarin grootschalige migratiestromen ontstaan en beschrijven de demografische, economische en sociale karakteristieken van de migranten. Migratieaspiraties en -stromen worden over het algemeen veroorzaakt door een complex samenspel van factoren op micro- en macroniveau (Carling, 2002).

Binnen deze structuren zijn factoren te onderscheiden waardoor migranten worden weggeduwd uit hun vertrouwde omgeving (de zogenaamde *push*-factoren) en waardoor

ze naar het land van bestemming worden aangetrokken (de zogenaamde *pull*-factoren) (De Haas, 2010; Lee, 1966). Elementen gelegen op een mesoniveau hebben ook invloed op migratieaspiraties. Zo stelt de *Cumulative Causation Theory* van Myrdal (1957) dat verschijnselen die ten gevolge van migratie ontstaan zijn, zich ontwikkeld hebben tot zelfstandige oorzaken van migratie (Massey et al., 1998). Een belangrijk voorbeeld hiervan zijn de migrantennetwerken (Koser en Pinkerton, 2004). Voorgaande migraties en het feit dat de banden tussen de migrantengemeenschappen in de bestemmingslanden en de landen van oorsprong onderhouden worden, kunnen aanleiding geven tot verdere migratie. Epstein en Gang (2006) verwijzen naar "de invloed van anderen" op de migratiebereidheid en op de keuze van potentiële migranten voor een specifieke locatie. Deze sociale netwerken van "anderen" bestaan uit familie en vrienden (zowel achterblijvers in het thuisland als diegenen die reeds ge(re)migreerd zijn), maatschappelijke organisaties, tussenpersonen zoals reisagenten, *recruiters* en werkgevers (Boyd, 1989). Informatie uit deze sociale netwerken blijkt de meest geloofwaardige bron van informatie te zijn voor potentiële migranten (Koser en Pinkerton, 2004). Paradoxaal genoeg is deze informatie echter niet altijd waarheidsgetrouw. Positieve aspecten van migratie kunnen bewust of onbewust worden benadrukt en een verkeerd beeld geven van de ervaringen (Efionayi-Mäder et al, 2001). Naast de mogelijke impact van sociale netwerken op migratieaspiraties, kan deelname aan netwerken de aspiraties ook beïnvloeden door "relatieve deprivatie" (Stark, 1984). De kerngedachte van dit concept is dat mensen hun eigen situatie niet beoordelen in absolute termen, maar eerder in relatieve termen, dit wil zeggen in vergelijking met een referentiegroep (Massey et al., 1998). Met andere woorden, individuen die omringd zijn door migranten in hun sociale netwerken zullen zich relatief gezien meer "berooft" voelen van mobiliteit dan individuen die geen vrienden of familie hebben die migreren. Samenvattend kan gesteld worden dat internationale migratie een complex en dynamisch proces is waarbij verschillende factoren op verschillende niveaus een prominente rol spelen. Het blijft echter een combinatie van ontbreken van kansen in het land van oorsprong (*push*-factoren), en de hoop dat het elders beter kan (*pull*-factoren), die aan de basis liggen van de beslissing te migreren.

De hierboven geschetste theorieën werpen vanuit verschillende analyseniveaus en invalshoeken licht op bepaalde aspecten van internationale migratie. Uiteraard kunnen migratieaspiraties en -stromen enkel verklaard worden door het complexe en dynamische samenspel van de verschillende analyseniveaus in combinatie met de *push*- en *pull*-factoren (Lee, 1966).

2.2. Terugkeermigratie

2.2.1. Terugkeermigratietheorieën over de eerste generatie

Zolang mensen migreren keren ook migranten terug naar hun thuisland (Cassarino, 2008). Sommige migranten keren na een lange of minder lange periode van emigratie vrijwillig terug op basis van een weloverwogen beslissing om bijvoorbeeld voor de ouders te zorgen, werk te zoeken, een zaak te starten of omwille van loyaliteit ten opzichte van het thuisland. Anderen worden gerepatriëerd omdat ze niet (meer) voldoen aan de immigratievereisten van het gastland zoals bijvoorbeeld vluchtelingen waarvan het thuisland veilig is verklaard (Davids en Vanhoutte, 2008). Voor sommigen past terugkeermigratie in het door hun uitgestippelde circulaire migratiepad zoals bijvoorbeeld migranten die hun oude dag willen doorbrengen in hun thuisland. Anderen beslissen vrijwillig terug te keren naar aanleiding van gestructureerde terugkeerprogramma's met financiële *incentives* die ten gepaste tijde door beleidsmakers van de gastlanden worden ingericht. Hieronder proberen we een aantal verklaringen te geven naar motivaties om vrijwillig terug te keren van de eerste generatie.

Cassarino (2004) ontleedt in een vergelijkende analyse van theorieën over terugkeermigratie het bestaan van economische en niet-economische redenen en verschillende andere micro/macro factoren die terugkeermigratie(aspiraties) beïnvloeden. We kunnen vijf benaderingen onderscheiden. Volgens de (1) *Neoclassical Economics* theorie is de migrant een rationele actor die een kosten-baten analyse maakt en zal migreren indien de voordelen van migratie opwegen. Volgens dit standpunt wordt terugkeermigratie gezien als gefaalde migratie ten gevolge van een eventuele miscalculatie van de kosten. In tegenstelling tot de *Neoclassical Economics* theorie gaat de (2) *New Economics of Labour Migration* theorie er van uit dat terugkeermigratie juist het logische gevolg is van een geslaagde migratie; de migrant heeft immers voldoende bestaansmiddelen opgebouwd waardoor hij/zij kan terugkeren naar het land van herkomst. Een andere invalshoek komt van de (3) structuralisten en zij benadrukken dat terugkeer niet enkel gebaseerd is op persoonlijke ervaringen of de economische context, maar ook te maken heeft met aspiraties, verwachtingen, en de economische, sociale en institutionele context in het thuisland. De Jong & Fawcett (1989) gaan er van uit dat de intentie om terug te keren verbonden is aan de totale som van de verwachte voordelen. Volgens het (4) transnationalisme is een terugkeer niet het einde van de migratiecyclus en wijst het op de impact van sociale, politieke en economische banden tussen het thuis- en emigratieland die op hun beurt resulteren in transnationale identiteiten, activiteiten informatiekkanalen en feedback mechanismen (Bailey, 2011). Waar transnationalisme er

van uitgaat dat terugkeermigranten noodzakelijke hulpbronnen, informatie en opportuniteiten halen uit hun etnische inbedding in het gastland, gaat de (5) *Cross-border Social and Economic Networks* theorie er van uit dat deze ingebed zijn in grensoverschrijdende sociale en economische netwerken die informatie over het thuisland overdragen. Verder gaat De Souza (1998) er van uit dat het terugkeer potentieel groter is bij diegenen die een sterke band hebben met het thuisland. Het opsturen van *remittances* naar het thuisland heeft een invloed en is een positieve determinant voor terugkeermigratie. Immigranten die sterke banden hebben met het gastland zijn minder geneigd om terug te keren.

Meeste typologieën over terugkeermigratie focussen op 1) de duur van migratie in het buitenland en 2) de reden van terugkeer. We kunnen een onderscheid maken tussen tijdelijke en permanente migratie. De tijdelijke migrant zal terugkeren naar het land van herkomst na het realiseren van zijn/haar doelstellingen, zoals bv. het verzamelen van voldoende bestaansmiddelen. De migrant die permanente migratie voor ogen heeft, hoopt op een beter leven in het buitenland, maar kan dit omwille van bepaalde redenen niet bereiken en ziet geen andere keuze dan terug te keren (Gmelch, 1980). Cerase (1974) categoriseert o.a. twee subtypen van "permanente" migranten gebaseerd op de oorzaak van terugkeer. Er zijn migranten die gedwongen worden om terug te keren als gevolg van een externe factor (bv. gezinsomstandigheden of economische omstandigheden in het gastland). Deze migranten zijn eigenlijk tevreden met hun situatie in het buitenland en zouden liever niet terugkeren. Een tweede groep zijn de "gefaalde" migranten. Deze groep heeft zich niet kunnen aanpassen aan de levensstijl in het gastland zoals o.a. aan de taal, de mensen en de gewoontes. Hieruit vloeit een viervoudige terugkeermigratie typologie die gebaseerd is op Gmelch (1980) en Cerase (1974).

Reden terugkeer	Extern	Intern
Voorziene duur migratie		
Permanent	<i>Gedwongen terugkeerder</i> Verplicht zijn om terug te keren omwille van verandering in de sociale, economische of familiale situatie van de migrant	<i>Gefaalde migrant</i> Uit eigen wil terugkeren, bv. omwille van heimwee of aanpassingsproblemen
Tijdelijk	<i>Gedwongen versnelde terugkeerder</i> Verplicht zijn om terug te keren omwille van verandering in de sociale, economische of familiale situatie van de migrant	<i>Succesvolle terugkeerder</i> De duur van hun migratie en terugkeer wordt bepaald door de te bereiken objectieven. Verder wordt een terugkeer als succesvol gezien als deze een permanent karakter krijgt

Tabel 1. Typologie: Terugkeermigratie eerste generatiemigranten

Niet iedereen kan of heeft de mogelijkheid om terug te keren naar het thuisland. Ook niet iedereen wil terugkeren. Migratieaspiraties kunnen in de loop der tijd veranderen en afnemen. Toch koesterden veel eerste generatie migranten - na het verzamelen van voldoende bestaansmiddelen - de droom om terug te keren naar het thuisland. Door middel van transnationale contacten en activiteiten probeerden ze deze droom levend te houden (Potter, 2005). Een terugblik in de migratiegeschiedenis getuigt dat veel eerste generatiemigranten niet meer zijn teruggekeerd naar het vaderland. Economische recessies, politieke omstandigheden in het thuisland, kinderen die geboren zijn in het gastland, afbetalingen, of aspiraties die door de loop der tijd veranderen, maakten het voor velen onmogelijk om terug te keren. Indien de terugkeer niet plaatsvindt, ondanks het gemis en de wens van de migrant, is er sprake van de *myth of return* (Anwar, 1979).

2.2.2. Terugkeermigratietheorieën over de tweede generatie

Het aanbod aan empirisch onderbouwde theorieën over de aspiraties om 'terug te keren' van tweede generatie migranten is in vergelijking met de eerste generatie gering en recenter van aard.

Hoewel sommige redenen tot terugkeer van de eerste generatie ook kunnen gelden voor de tweede generatie (zoals bijvoorbeeld, emigratie omwille van verbondenheid met het voorouderlijk geboorteland, emigratie om voor teruggekeerde familieleden te zorgen, verplichte emigratie omwille van verandering in de sociale, economische of familiale situatie zoals bij een huwelijk of bij terugkeer van ouders, of een institutioneel gedwongen repatriëring van de migrantenfamilie) (Potter, 2005), gelden voor de tweede generatie ook nog andere dynamieken in hun keuze om te emigreren naar hun (voor)ouderlijk thuisland.

Omdat ze er niet geboren en getogen zijn heeft de tweede generatie een geheel ander beeld over en sociale en emotionele band met het zogenaamd 'thuisland' van hun (voor) ouders. Tegelijkertijd moeten ze blijvend investeren in de sociaal en economische integratie in hun eigen 'thuisland' als ware nog altijd hun 'gastland'. Het leven van tweede generatie jongeren heeft vorm gekregen door de ervaringen in het land van geboorte, maar waarden en praktijken vanuit hun (voor)ouderlijk thuisland hebben een impact op het dagelijks leven waardoor deze jongeren vaak dezelfde nostalgische gevoelens als hun ouders delen ten aanzien van het thuisland. We kunnen terugkeermigratie van deze jongeren interpreteren als een variant op internationale migratie die op dezelfde manier wordt beïnvloed door (1) macro- factoren, (2) specifieke meso- en micro-factoren die van toepassing zijn op tweede generatie zoals o.a. jongeren

cultuur, sociale en economische integratie en acculturatie, gepercipieerde discriminatie, het onderhouden van transnationale activiteiten en het ontwikkelen van een transnationale identiteit en/of een counter-identiteit⁴ tegen de *mainstream* cultuur (Wessendorf, 2008, 2013; Fokkema, 2011).

Op basis van de TIES-data schatte Fokkema (2011) een aantal modellen om de terugkeeraspiraties van tweede generatie Euro-Turkse jongeren te verklaren aan de hand het migratieregime van de Europese landen in de analyse (België, Duitsland, Frankrijk, Nederland, Oostenrijk, Zweden en Zwitserland), de transnationale activiteiten van de Euro-Turkse jongeren en de economische en sociaal-culturele integratie van deze jongeren. De intuïtieve hypothesen dat een integratie crisis zou leiden tot een verhoogde intentie tot terugkeer of dat terugkeerintenties samenhangen met bepaalde soorten van migratieregimes, bijvoorbeeld, de landen die de eis tot assimilatie benadrukken, blijken niet automatisch op te gaan. De data tonen in tegenstelling een algemeen verhoogde intentie om terug te keren in landen met een hoofdzakelijk multicultureel integratiebeleid (lees: met veel etnisch-specifieke activiteiten). Verder suggereren de analyseresultaten dat verhoogde transnationale activiteiten en een slechtere sociaal-culturele integratie de intenties tot terugkeer verhogen, maar het niveau van economische succes (bijvoorbeeld, diploma hoger onderwijs, job in loondienst, goede werkcondities en economische welvaart) vertoont een minder algemeen lineair verband. Voor België zien we vooral een significant verschil op het vlak van de sociaal-culturele integratie tussen de Belgisch-Turkse jongeren die wel en geen intenties hebben om te vertrekken: de jongeren die zich minder betrokken voelen bij België en meer bij Turkije, die de Turkse taal gebruiken in dagelijkse contacten en die praktiserend moslim zijn hebben vaker een intentie om naar Turkije terug te keren. Het niveau van economische integratie (laagopgeleiden, zelfstandigen en jongeren die kampen met financiële moeilijkheden hebben vaak de intentie om terug te keren) heeft maar een zwak significant verband. Tot slot blijkt dat de tweede generatie Belgisch Turkse jongeren over het algemeen sterke transnationale banden hebben en dat hieruit een hoge terugkeerintentie volgt (Fokkema, 2011). Terugkeermigratie van deze jongeren kan een mogelijke reactie zijn op de push en pull-factoren op de verschillende analyseniveaus. Volgens internationale terugkeermigratietheorieën hebben push-factoren slechts een geringe invloed op terugkeeraspiraties en zouden de positieve ontwikkelingen in het thuisland een

⁴ Om de counter-identiteit beter te begrijpen dient er een onderscheid te worden gemaakt tussen 'cultuur als een manier van leven' en 'cultuur als levensstijl' (Vermeulen, 2001). Cultuur als een manier van leven refereert naar de waarden en normen die eigen worden gemaakt in de sociaal-culturele context tijdens het opgroeien. De cultuur als levensstijl daarentegen heeft eerder te maken met het gebruik van symbolische markers zoals muziek, kledij, etnische consumptie en vrijetijdsbesteding om zichzelf te onderscheiden van anderen en tegelijkertijd om samenhangigheid te creëren onder gelijken.

aantrekkelijkere *pull* vormen (Mayda, 2009; Potter, 2005). Een noemenswaardige push-factor in het onderzoek van Potter naar terugkeermigratie van tweede generatie is discriminatie in het onderwijs. Een belangrijke pull-factor voor tweede generatie jongeren is de aanwezigheid van familie en vrienden in het voorouderlijk thuisland en het gevoel van "thuis" te zijn (Potter, 2005). Ook Christou (2004) spreekt over een onbeschrijfbaar 'iets' dat de tweede generatie jongeren aantrekt naar het voorouderlijk thuisland. Wessendorf (2013, 2008) beschrijft dit 'iets' als een complex samenspel tussen nostalgische gevoelens van tweede generatie migranten naar hun *roots*, de ontwikkeling van een transnationale identiteit en een counter-cultuur van de tweede generatie jongeren tegen de gevestigde waarden van de eigen socio-culturele gemeenschap als de bredere inheemse samenleving en soms ook tegen de traditionele opvattingen van de ouders o.a. inzake genderrelaties. Dit gedrag wordt veruiterlijkt door o.a. etnisch consumptie, muziekstijlen, mediaconsumptie, kledij, vrijetijdsbeleving en vriendschapsrelaties.

Op basis van de theorievorming omtrent internationale migratie en terugkeermigratie werden enkele typologieën van de terugkeermigrant opgesteld waaronder de typologie van Potter (2009) en King en Kiliç (2013). Beide typologieën geven ons meer informatie over beweegredenen van de tweede generatie jongeren. We beginnen de bespreking met de categorisering van Potter en gaan vervolgens verder met de typologie van King.

Op basis van de hoofdmotivatie naar terugkeermigratie onderscheidt Potter 6 verschillende types van de terugkeermigrant.

(1) *Familiegerelateerde terugkeer* heeft vooral te maken met het opnemen van de zorg van de ouders die reeds teruggekeerd zijn naar het thuisland. Een onafhankelijker beslissing ten opzichte van familiegerelateerde terugkeer is het (2) op zoek zijn naar de cultuur van de ouders en naar een betere kennis van de taal. De (3) *sociale idealisten* daarentegen willen eerder een steentje bijdragen om het (voor)ouderlijk thuisland vooruit te helpen. De (4) *professionelen* hopen op snellere doorgroeimogelijkheden en meer verantwoordelijkheden op de arbeidsmarkt en gaan ervan uit dat dit mogelijk is in het thuisland. De (5) *ondernemers* zien de moderniserende economie als een mogelijkheid om hun arbeidsmarktpositie te verbeteren. Ten slotte de (6) *ontdekkers* keren terug om de familiale banden te versterken. Net zoals de familiegerelateerde terugkeerders keren ook de ontdekkers terug omwille van familiale redenen, maar de familiegerelateerde terugkeerders keert eerder terug om voor de (voor)ouders te zorgen. Naargelang de hoofdmotivatie kan de duur van de terugkeer variëren van tijdelijk naar

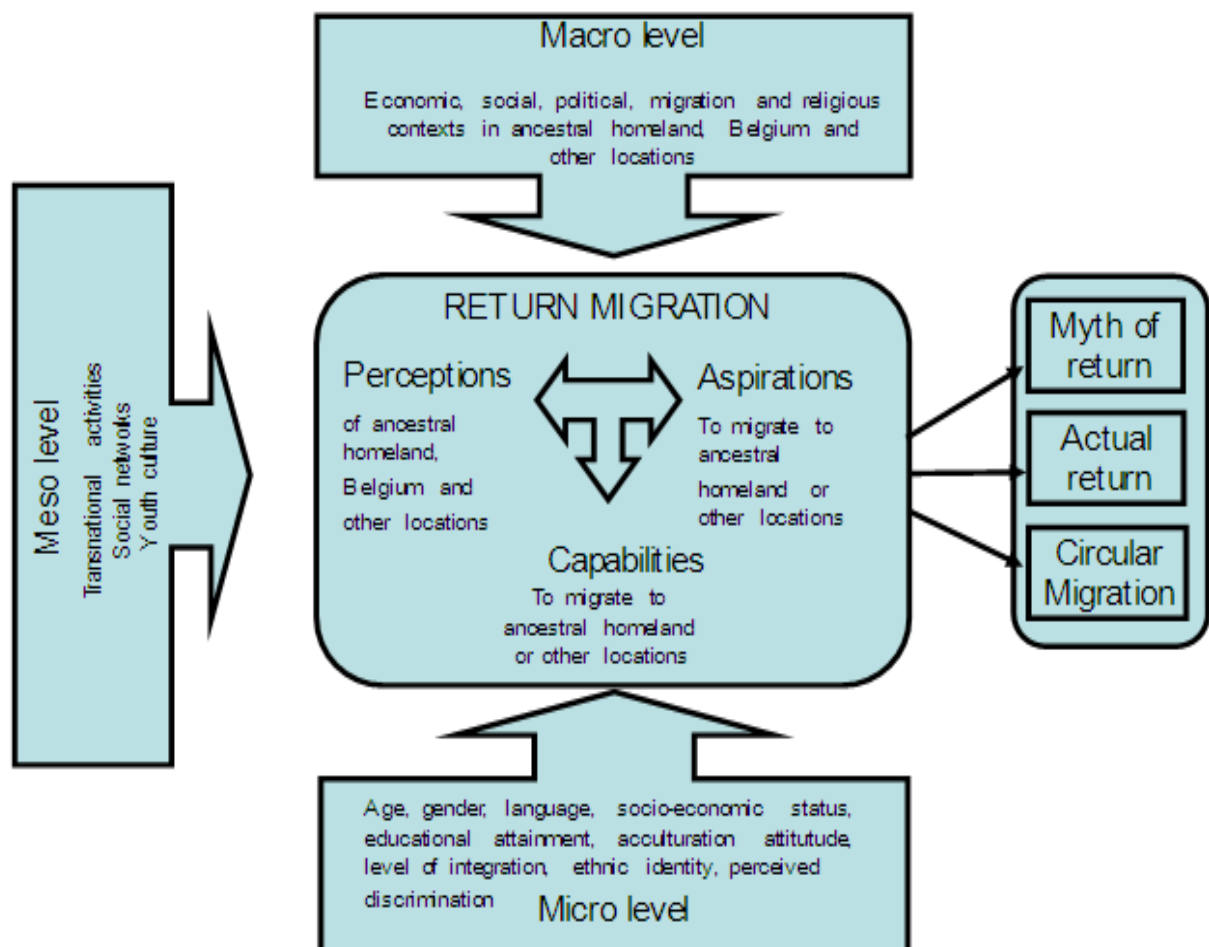
permanent. Deze types van terugkeermigranten dienen niet afzonderlijk bekeken te worden. Combinaties van motivaties zijn mogelijk.

Dit leidt ons naar de volgende typologie. King distilleert op basis van zijn onderzoek naar terugkeermigratie - van o.a. tweede generatie Duitse Turken en Amerikaanse Grieken - vijf verschillende thema's die naar voor komen bij het terugkeerverhaal.

Terugkeer omwille van een (1) *familiale beslissing* is een vorm van een afhankelijke terugkeerbeslissing. Dit betekent dat de terugkeerbeslissing (soms) niet de bewuste keuze is van de jongere, maar dat het wordt opgelegd door de familie. De (2) *traumatische ervaring* is gekoppeld aan de familiale beslissing om terug te keren en heeft eerder te maken met het effect van de migratiehandeling op de gemoedstoestand. Sommige migranten hebben te kampen met (traumatische) aanpassingsproblemen aan het (voor)ouderlijk thuisland. In vergelijking met mannen, zouden vooral de vrouwen willen terugkeren om met een (3) *nieuwe start* te beginnen. Op die manier hopen ze de patriarchale structuren binnen de familie te ontvluchten. (4) *Discriminatie* kan ook een reden zijn om met een schone lei te herbeginnen in het (voor)ouderlijk thuisland. Volgens de bevindingen van het onderzoek zouden tweede generatie jongeren na de traumatische ervaring op een punt komen dat ze de terugkeermigratiehandeling aanvaarden en er zelfs gelukkig mee zijn. Het vijfde en laatste thema is de terugkeer omwille van een (5) *gemis naar de Turkse manier van leven*. Jongeren voelen zich aangetrokken door het beeld dat ze hebben van het thuisland. Dit kan gaan van de verwachte gastvrijheid, de aantrekkingskracht van de Bosporus tot de ontspannen sfeer die in het (voor)ouderlijk thuisland heerst.

2.3. Het analytisch model

Op basis van informatie uit de theorievorming omtrent internationale migratie en terugkeermigratie werd dit theoretisch model voor de analyse van emigratieaspiraties van tweede generatie migranten naar hun (voor)ouderlijk thuisland geconstrueerd. Het model rond emigratie aspiraties dat werd ontwikkeld binnen het EU-7de-kaderprogramma-gefinancierde EUMAGINE-project (Timmerman, Heyse en Van Mol, 2010: 13) werd als visueel uitgangspunt gekozen. Het model werd aangevuld met factoren die specifiek van toepassing zijn op terugkeermigratieaspiraties en op de specifieke situatie van de tweede generatie jongeren.

Figuur 2. Analytisch model terugkeeraspiraties van tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren

Bij de bespreking van de theorie werd reeds aangehaald dat migratieaspiraties gekoppeld zijn aan sociaal en cultureel geconstrueerde percepties. Deze percepties bevatten ideeën en betekenissen aan zowel het gast- als thuisland en worden beïnvloed door factoren op 3 verschillende niveaus. Ten eerste het *macroniveau* bevat factoren zoals de algemene economische en sociaal-politieke situatie in het thuisland en het land van bestemming. Het *mesoniveau* omvat de factoren tussen het individu en de maatschappij in het algemeen. Voor dit onderzoeksrapport is er vooral gefocust op de transnationale relaties en sociale netwerken van de informanten. Via deze kanalen wordt er veel informatie uitgewisseld die de beeldvorming over het land van bestemming - Turkije in dit geval - beïnvloedt. Ook de jongerencultuur zoals Wessendorf (2008) beschreef behoort tot het mesoniveau en kan de migratieaspiraties voeden. Tenslotte het *microniveau* dat kenmerken bevat over het individu. Percepties worden uiteraard niet alleen gevoed door de macro-context zoals de economische of politieke situaties, maar ook de individuele eigenschappen zoals leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en waargenomen discriminatie spelen een rol. Belangrijk aan dit model is de dubbele pijl die het dynamische karakter van migratieaspiraties en -percepties benadrukt. Migratieaspiraties kunnen veranderen

doorheen de tijd en worden beïnvloed door de drie verschillende niveaus die in wisselwerking staan met elkaar. De mogelijkheid tot migratie beïnvloedt de percepties en aspiraties en vice versa. Het theoretisch model kan leiden tot drie verschillende uitkomsten. Indien de jongere terugkeert naar het (voor)ouderlijk thuisland is er sprake van een *actual return*. Een tweede mogelijkheid is dat de jongere wil migreren, maar dit niet kan, in dat geval spreken we over de *myth of return*. Een laatste mogelijkheid is dat de jongere circuleert tussen verschillende bestemmingen en in dat geval is er sprake van circulaire migratie.

3. METHODOLOGIE

3.1. Kwalitatieve onderzoeksmethodologie

Met dit onderzoek willen we 1) terugkeermigratie-aspiraties nagaan van Belgisch-Turkse jongeren en 2) de percepties van reeds teruggekeerde Belgisch-Turkse jongeren in kaart brengen. We proberen enerzijds inzicht te verwerven in de motieven, achterliggende opinies en betekenissen van terugkeermigratie en anderzijds trachten we ook aandacht te besteden aan de terugblik en ervaringen van teruggekeerde Belgisch -Turkse jongeren in Turkije.

Vooraleer in te gaan op de methodologische bespreking van het onderzoeksrapport, herhalen we nog even de onderzoeksvragen die opgedeeld zijn naargelang de context waarin de informant zich bevindt:

3.1.1. De onderzoeksvragen

Door middel van het analytisch model konden we een aantal onderzoeksvragen opstellen. In dit onderzoek willen we licht werpen op de motivaties, aspiraties en achtergronden voor terugkeermigratie naar Turkije. Daarenboven zijn we ook geïnteresseerd in de situatie van reeds teruggekeerde tweede generatie Belgische Turken in Turkije alsook hun ervaringen en terugblik op België. Vandaar dat de vragen zijn opgedeeld in twee verschillende categorieën: (1) vragen die voorafgaan aan terugkeermigratie en (2) vragen volgend op terugkeermigratie.

Vraag 1: Welke omstandigheden en motivaties vormen de basis voor de wens tot emigratie naar het (voor)ouderlijk thuisland?

- Welke rol spelen de push en pullfactoren en de analysestructuren op micro- meso- en macro niveau op de migratieaspiraties?
- Welke informatie, ideeën of beeldvorming voeden de plannen en aspiraties naar emigratie van deze jongeren?
- Zien deze jongeren hun “terugkeer” naar Turkije als een permanente beslissing, als een onderdeel van internationale mobiliteit of als circulaire migratie?

Vraag 2: Wat zijn de ervaringen van de “teruggekeerde” Belgisch-Turkse jongeren in Turkije?

- Zijn de verwachtingen en het beeld dat deze jongeren van het (voor)ouderlijk thuisland hadden werkelijkheid geworden of niet?
- Kunnen deze jongeren hun aspiraties en migratieprojecten waarmaken; d.w.z. hun plannen om permanent te migreren, circuleren wanneer hun doel is bereikt of migreren naar een andere bestemming?

3.1.2. De onderzoeksmethode

We hebben gekozen voor een kwalitatieve benadering omdat we van mening zijn dat we via deze methode de meeste flexibiliteit aan de dag kunnen brengen in de onderzoekssituatie. Deze methode leunt het dichtst mogelijk bij de persoonlijke en sociale werkelijkheid van de informanten. Om de informanten ruimte te geven om hun motivaties en ervaringen zelf te kunnen verwoorden hebben we geopteerd voor een semigestructureerd diepte-interview. We hebben gebruik gemaakt van een topiclijst (in bijlage per informantengroep), maar de gesprekken verliepen spontaan zonder rekening te houden met een bepaalde volgorde. De duur van het interview varieerde van 30 minuten tot 1 uur en 20 minuten.

Tot nu toe is er in Vlaanderen nog geen academisch onderzoek naar terugkeermigratie van tweede generatie Turks-Belgische jongeren verricht. De enige studie waarin resultaten voor België zijn meegenomen is een analyse van Fokkema (2011) op de TIES-data waarbij ze een model schat om de terugkeer aspiraties van tweede generatie Euro-Turkse jongeren te verklaren aan de hand het migratieregime van de Europese landen, de transnationale activiteiten van de Euro-Turkse jongeren en de economische en sociaal-culturele integratie van deze jongeren. De TIES-data werden echter verzameld in 2008, net voor de internationale economische crisis. Door het kortlopend en *low-cost* karakter van het onderzoeksproject binnen het Steunpunt Inburgering en Integratie waaruit dit rapport resulteert was het echter niet mogelijk om een grootschalige enquête uit te voeren. Daarnaast is het moeilijk om een statistische analyse uit te voeren op secundaire bronnen zoals de gegevens van de Kruispuntbank voor Sociale Zekerheid of de gegevens van de Algemene Directie voor Statistiek en Economische Integratie. Het is pas zeer recent mogelijk om tweede generatie migranten uit de administratieve databanken te filteren. Bovendien worden terugkeerders uit de tweede generatie laat staan de jongeren die de intentie hebben om terug te keren niet als dusdanig geregistreerd. Individuen die vertrekken en die in de statistieken terug te vinden zijn, zijn ofwel migranten met enkel een Turkse nationaliteit die vertrekken of Belgisch-Turkse migranten die zich officieel uitschrijven in hun woonplaats. Een bijkomend obstakel is dat men dan wel weet dat ze het Belgische grondgebied verlaten, maar niet weten waarnaartoe ze trekken. Men weet dus dat ze vertrekken uit België, maar niet of ze 'terugkeren' naar Turkije. Verder bezitten vele van de tweede generatie Belgische Turken bezitten de dubbele nationaliteit waardoor reizen tussen België en Turkije op administratief gebied relatief eenvoudig is. Bovendien geven de 'terugkeerders' niet altijd aan de Belgische autoriteiten door dat ze vertrekken, noch aan de Turkse autoriteiten of ambassade in Turkije dat ze toekomen. Zeker niet wanneer ze niet de intentie hebben op

permanent terug te keren. Door de dubbele nationaliteit moeten de Turkse terugkeermigranten dus ook geen administratieve procedure doorlopen op het moment van aankomst in Turkije. Ze worden als het ware niet automatisch geregistreerd of opgemerkt en vallen daar dus ook buiten de administratieve databestanden. Om een zicht te krijgen op de terugkeermigranten zouden de migranten zich in Turkije moeten melden als Belgische-Turken. Hiervoor zou je je kunnen baseren op cijfers van het Belgische Consulaat in Turkije, maar deze registreren enkel de terugkeermigranten die zich bij het consulaat aanmelden.

Er werd in dit opzicht gekozen voor een kwalitatief opzet door middel van interviews. Hiermee volgt het project de populaire traditie binnen het internationale onderzoek rond terugkeermigratie van tweede generatie migranten (Cristou, 2006; De Haas en Fokkema, 2010; King en Kiling, 2013; Wessendorf, 2013). Wat relatief vernieuwend is binnen dit project is dat er zowel interviews werden uitgevoerd met informanten in België die nog geen terugkeerervaring hadden als terugkeerders in Turkije. Dit maakte de analyse complexer, maar liet toe om comparatief te werken en een eventuele reality-check uit te voeren.

Om de kwaliteit van het rapport te verzekeren, werd er beroep gedaan op de expertise van academici en professionals uit het veld. Het rapport werd geëvalueerd en voorzien van aanvullingen door een begeleidingscommissie (zie bijlage 1.). Deze commissie stelde voor om een expertenseminarie (zie Bijlage 2.) te houden met Turkse professionals die eveneens kennis en ervaring hebben inzake het onderzoeksthema. Het opzet was om inhoudelijk dieper in te gaan op een aantal onderwerpen. Tijdens de discussiegroep zijn belangrijke punten van het rapport besproken. Aanvullingen door het expertenseminarie zullen doorheen het rapport aan bod komen.3.1.3. De veralgemeenbaarheid van de resultaten

Dit rapport is een verslag van de informatie uit 27 interviews. Het zijn de ervaringen en interpretaties van deze informanten die de data leveren voor dit onderzoek en kunnen daarom niet dienen om veralgemeningen te maken over het thema terugkeermigratie van alle Belgische-Turken. Bovendien zijn de respondenten gevonden door middel van een *purposive sampling* waarbij zelfselectie een bron van vertekening kan vormen

3.1.4. De informantengroep

3.1.4.1. Keuze van onderzoekspopulatie

De onderzoekspopulatie van dit onderzoek bestaat uit 27 volwassenen (18-39 jaar). De focus van het onderzoek rond terugkeermigratie ligt op twee verschillende locaties. Enerzijds is er onderzoek verricht in België, nl. in Vlaanderen en Brussel en anderzijds in Turkije. Voor het veldwerk in Vlaanderen en Brussel zij we op zoek gegaan naar informanten met migratieaspiraties richting Turkije. Interviews werden afgenomen in volgende provincies: Limburg, Antwerpen, Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en Brussel.

In Turkije hebben zijn er interviews afgelegd in volgende vijf provincies: Ankara, Konya, Gaziantep, Istanbul en Sakarya. Deze vijf provincies zijn gekozen op basis van de aanwezigheid van informanten en niet op basis van de geografische, economische of politieke relevantie voor het onderzoek.

3.1.4.2. Informantenwerving

Voor de rekrutering van informanten zijn we van start gegaan met het plaatsen van de oproep op Belgisch-Turkse websites. Ook is de onderzoekster uitgenodigd op een Turks radioprogramma in Brussel waar het onderzoek werd toegelicht en waar eveneens een oproep werd gedaan aan potentiële informanten. Reacties van informanten en geïnteresseerden in het onderzoek uit België en Turkije lieten niet lang op zich wachten. Wel dient er vermeld te worden dat er bij de oproep sprake is van zelfselecties van de informant. Ook waren het voornamelijk hoogopgeleide vrouwen die op de initiële oproep reageerden. Mogelijke verklaringen kunnen de assertiviteit van hoogopgeleide vrouwen en de rol van de onderzoekster - zelf een vrouw - zijn. Nadien verliep de rest van de informantenverwerving op basis van een sneeuwbalsteekproef. Via de contactpersonen werden telkens nieuwe namen en gegevens doorgegeven van jonge mensen die bereid waren om te meewerken aan het onderzoek. In totaal zijn er 40 informanten gelokaliseerd en werd er een selectie van informanten gemaakt om tot een zo evenwichtig mogelijke verdeling van hoger en lager opgeleide jongeren per provincie te komen. Ondanks een grote Turkse gemeenschap in Gent was het moeilijk om voldoende informanten uit de provincie Oost-Vlaanderen te vinden. Ook werd een interview van een informant uitgesloten van verdere analyse, omdat de informatie niet betrouwbaar was. Het *off the record* gesprek vertoonde in vergelijking met het afgenomen interview te veel contradicties.

3.1.4.3 Informantenprofiel

In totaal zijn er 27 informanten met de leeftijd van 18-39 jaar geïnterviewd in Vlaanderen, Brussel en Turkije samen. Aanvankelijk werd er geopteerd om 30 interviews af te nemen, maar na 27 interviews was er voldoende informatie om de onderzoeksvragen voor dit onderzoek te beantwoorden. Hieronder een kort overzicht van de samenstelling van de informantengroep.

In België werden 15 interviews afgenomen waarvan 7 in Limburg (5 vrouwen en 2 mannen), 4 in Antwerpen (4 vrouwen), 1 in Oost-Vlaanderen (1 vrouw), en 3 in Brussel (1 vrouw en 2 mannen).

In Turkije werden er 12 informanten geïnterviewd, waarvan 2 in Ankara (2 vrouwen), 1 in Konya (1 man), 1 in Gaziantep (1 vrouw), 7 in Istanbul (5 vrouwen en 2 mannen) en 1 in Sakarya (1 vrouw).

Van de 27 informanten zijn er 26 in België geboren, en 1 in Turkije. Bij het definiëren en de selectie van de tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren werd er rekening gehouden met de geboorteplaats van de ouders en de leeftijd van de informanten indien geboren in Turkije. In belang van het onderzoek werd er enkel geopteerd voor informanten die voor de lagere school leeftijd naar België zijn gemigreerd. Dit wil zeggen dat we voor dit onderzoek, maar één informant hebben geïnterviewd die jonger was dan zes jaar bij aankomst in België (Crul en Vermeulen, 2003). Jongeren die op oudere leeftijd naar België zijn geëmigreerd, zouden herinneringen aan Turkije kunnen hebben overgehouden die de migratieaspiraties en de emotionele verbondenheid deels zouden kunnen verklaren.

Aangezien de interviews werden afgenomen in twee verschillende landen, gaat het ook over twee verschillende informantenprofielen. Deze verschillen zijn in acht genomen bij het verwerken van de informatie en bij het analyseproces. Informatie uit België en Turkije werd apart gecodeerd en aangeduid, omdat migratieaspiraties en herinneringen aan België door de informanten in Turkije, gekleurd zou kunnen zijn, omwille van het tijdslelement en het migratieproces.

Leeftijd	Opleidingsniveau	Arbeidsstatuut					
			student	werkloos	arbeider	bediende	zelfstandig
<25	Middelbaar		Nil				
	Hoger onderwijs		Elmas				
25-29	Middelbaar			Buket, Nesrin		Fulya, Yavuz, Can	
	Hoger onderwijs		Alev, Hülya, Yigit	Deniz, Ipek, Jale, Asli, Ceren, Gizem		Ceylin, Irem	Selim
≥30	Middelbaar				Yade, Alisti	Evrin	Kaan
	Hoger onderwijs					Ayça, Sude, Özlem	

Tabel 2. Profiel van informanten in onderzoek*

* De namen in de tabel en de verdere presentatie van de resultaten zijn pseudoniemen

Deze tabel geeft de leeftijd, het geslacht, het opleidingsniveau en de positie op de arbeidsmarkt van de informanten in België en Turkije weer. Opvallend is het hoge aantal werklozen voor zowel laag- maar vooral voor hoogopgeleiden in zowel België als in Turkije. Uit deze gegevens kunnen we ook afleiden dat de meeste informanten tewerk gesteld zijn als bediende. Er zijn maar 2 informanten die op zelfstandige basis werken.

3.1.5. Rol van de onderzoekster

De interviews zijn afgenomen door de onderzoekster zelf verspreid over een tijdspanne van 7 maanden (januari-juli). De interviews in Turkije werden afgenomen tussen 13-27 mei 2013. Dit gebeurde in het Nederlands, Turks of beide talen tegelijk. Dit was mogelijk doordat de onderzoekster zelf een tweede generatie Belgische-Turk is.

Onderzoek doen als *native* onderzoekster heeft voor dit onderzoek vooral voordelen gehad. Vanuit de informantengroep was er veel bereidwilligheid om aan het onderzoek mee te werken, waardoor de informantenwerving zeer vlot is verlopen. De interviews konden worden afgenomen in taal van keuze van de informant en het inlevingsvermogen van de onderzoekster in de leefwereld van de informanten als de vertaling hiervan naar de buitenwereld kwamen van pas. Toch zijn de grenzen tussen de *insider* en de *outsider* positie niet statisch en duidelijk afgebakend, noch is de insider positie enkel gebaseerd

op gedeelde etniciteit, taal, godsdienst of geslacht (Van Mol et al., 2014). De onderzoekster had geen terugkeeraspiraties en dit maakte dat ze zowel de positie had van insider als outsider. Ondersteuning en overleg met het onderzoeksteam gedurende het onderzoeksproces hielpen de onderzoekster om de resultaten te kaderen en de objectieve onderzoek houding te bewaken.

3.1.6. Ethiek

De interviews werden opgenomen op band en tijdens en na het gesprek werden notities genomen met toestemming van de informanten. De informanten werden meegedeeld dat ze vragen mochten weigeren en dat het interview mocht worden stopgezet indien ze dat zouden wensen. Anonimiteit en vertrouwelijkheid werd door de onderzoekster gegarandeerd. De interviews werden getranscribeerd door jobstudenten met medeweten en toestemming van de informanten. De jobstudenten werden er op gewezen dat anonimiteit in het kader van het onderzoek van groot belang is en in de mate van het mogelijke werd er voor gezorgd dat jobstudent en informant elkaar niet eerder hadden ontmoet. Het databestand zal enkel en alleen voor onderzoeksdoeleinden worden gebruikt.

3.1.7 Verwerking van de interviews

De interviews werden door tweetalige (Turks-Nederlands) studenten uitgetypt in de taal die tijdens het interview gebruikt werd. Er is gekozen om niet met vertalingen te werken, om geen essentiële informatie te verliezen. Aangezien de onderzoekster beide talen beheerst, neemt ze de vertalingen voor eigen rekening.

In een volgend stadium werden de getranscribeerde interviews op basis van een codeboom gecodeerd in het computerprogramma NVivo 10. De codeboom werd gebaseerd op het theoretisch model en de onderzoeksvragen. Bij het verkrijgen van nieuwe informatie werd deze codeboom telkens aangepast en uitgebreid. Aan de hand van dit programma en werkwijze werd het mogelijk om analyses op basis van trefwoorden, die aan citaten werden gekoppeld te maken.

Tijdens het verwerken en coderen van de interviews werden er telkens memo's aangemaakt voor elke informant. Deze memo's bevatten belangrijke quotes, vertalingen, non-verbale informatie, *off the record* gegevens, en details over de tijd en ruimte van het interview.

Alle interviews werden geanonimiseerd en informanten kregen pseudoniemen toegewezen.

4. KWALITATIEVE ONDERZOEKSBEVINDINGEN IN VLAANDEREN EN BRUSSEL

In wat volgt brengen we getuigenissen van informanten die we in België hebben geïnterviewd in het kader van dit onderzoek naar terugkeermigratie van de tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren. Informanten van allerlei aard, van gehuwd tot ongehuwd, laagopgeleid tot hoogopgeleid, van mannen en vrouwen, zullen hier aan bod komen. We hopen hiermee een totaal beeld te kunnen schetsen van de onderzoekspopulatie die zeer divers is.

Voor de analyse van dit deel doen we beroep op de getuigenissen van 15 informanten waarvan er veertien in België en één in Turkije is geboren. Deze jongeren zijn nog niet teruggekeerd naar het (voor)ouderlijk thuisland, maar zijn al regelmatig in Turkije geweest. De informanten, waaronder 4 mannen en 11 vrouwen hadden op het moment van de interviews de leeftijd tussen 19 en 39 jaar. Onder hen waren 8 hoogopgeleiden en 4 met een diploma secundair onderwijs. De meeste informanten kwamen uit Limburg (6), gevolgd door Antwerpen (4), Brussel (3), Oost-Vlaanderen (1) en Vlaams-Brabant (1).

Om de migratieaspiraties van deze jongeren te begrijpen is het noodzakelijk een gedetailleerde analyse te maken. In wat volgt proberen we per analyseniveau (hoofdstuk 2.3. figuur 2.) en thema na te gaan welke de push- en pullfactoren zijn die maken dat deze jongeren dromen over een leven in Turkije. Wel dient er vermeld te worden dat de drie analyseniveaus elkaar beïnvloeden waardoor ze elkaar kunnen overlappen en mogen dus niet worden geïnterpreteerd als zijnde strakke afgebakende structuren. Dit in het achterhoofd houdend willen we meedelen dat het niet onze bedoeling is om een onderzoeksrapport te schrijven over dé terugkeermigratie van de tweede generatie Belgische Turken. We zijn eerder geboeid naar de leefwereld en denkbeelden van de informanten en willen meer inzicht verwerven in verklarende mechanismen onderliggend aan terugkeermigratie.

4.1. Het leven in Vlaanderen en Brussel

4.1.1. Beeldvorming over België

Migratie is vaak ingegeven door een zoektocht naar een beter leven in vergelijking met het leven in eigen land. Dat leven wordt geassocieerd met welvaart en arbeidsmarktmogelijkheden. In het theoretisch kader hebben we besproken dat economische overwegingen - in combinatie met beeldvorming en transnationale netwerken - vaak dé belangrijkste stimulator vormt voor migratieaspiraties. Dit is niet

anders voor de Belgisch-Turkse jongeren waardoor de economische situatie in België en Turkije een centrale rol innemen. Beperkte arbeidsmogelijkheden en recessie in de Belgische economie zijn twee belangrijke push-factoren. Jongeren geven aan dat de stap naar de arbeidsmarkt veel te stroef verloopt. België biedt volgens hen weinig kansen en ontbeert innovatieve ontwikkelingen.

Wanneer jongeren de eigen situatie vergelijken met die van hun ouders voelen ze zich relatief gedeprimeerd. Deze jongeren zijn opgegroeid met verhalen over hoe goed het vroeger was. Vaak ging enkel de vader des huizes werken en bleef de moeder thuis om voor de kinderen zorgen. Toch konden ze een huis kopen, voor de kinderen zorgen en een jaarlijkse vakantie naar Turkije permitteren. Als de jongeren anno 2013 de eigen situatie beoordelen, voelen ze zich beperkt in economische mogelijkheden. Ze vinden de Belgische woningmarkt duur en zien het niet zitten om tot pensioenleeftijd te werken om een lening te kunnen afbetalen. De lonen liggen in verhouding met de prijzen te laag en belastingen zijn te hoog.

"Ik heb daar [Turkije] nog nooit van iemand gehoord dat die een loon moet afgeven aan de overheid. Dat hebben ze daar niet, want de staat wil dat de bevolking uit de crisis geraakt en zo veel mogelijk consumeert. Natuurlijk zijn er ook veel mensen die schulden hebben. Maar als ik vertel dat ik een maandloon of een anderhalve maandloon moet afgeven aan belastingen, dan vinden ze dat absurd en spotten ze met mij." (Alisti, man, 31 jaar)

Ongeveer de helft van de informanten haalden aan niet gelukkig te zijn in België en geloofden dat dit ook van toepassing was op de algehele Belgische bevolking. Het leven in België werd geassocieerd met slecht klimaat, bureaucratie en een monotone levenswijze. De informanten bekritiseerden eveneens de terughoudende mentaliteit van de bevolking alsook de prestatiedruk die er heerst binnen de maatschappij.

"Ik denk dat de meeste mensen hetzelfde probleem hebben. De mensen hier zijn zeer tevreden, maar niet gelukkig. Er is een groot verschil tussen tevredenheid en gelukkig zijn, en ik ben gewoon niet gelukkig." (Can, man, 28 jaar)

Uiteraard werden er ook positieve aspecten geuit. De jongeren gaven aan dat de Belgische bevolking vriendelijk en rechtgeaard is. België werd door de informanten vooral gewaardeerd omwille van het sociale zekerheidssysteem, de gelijkwaardigheid onder de bevolking en de rechten die zijn toegewezen aan ieder individu.

"Als ik vertrek ga ik de orde(lijkheid), het systeem en de instituties het meeste missen." (Yavuz, man, 28 jaar)

4.1.2. Vrijheid en sociale controle binnen de Belgisch-Turkse gemeenschap

De vrouwen in ons onderzoek deelden mee dat sociale druk van de Belgisch-Turkse gemeenschap ervoor zorgt dat ze niet op stap kunnen en dat man-vrouw relaties niet openlijk beleefd kunnen worden. Deze sociale controle belemmert hen ook om zich te kleden naar eigen believen en om zich buiten te begeven na bepaalde tijdstippen waardoor de bewegingsruimte van deze vrouwen verkleint. Hierdoor ontstaat de indruk dat België weinig ontspanningsmogelijkheden biedt. In Turkije daarentegen voelen ze zich vrij en bevrijd van sociale controle en ouderlijke inmenging. De ouders zouden zich in Turkije ook veel opener opstellen ten aanzien van hun dochters, omdat de sociale controle daar veel minder is.

"We zijn hier opgegroeid in een Turkse wijk, waardoor ik mij niet kan gedragen zoals ik zou willen. We worden geleerd om geen relaties aan te gaan met jongens. Je leeft constant met die sociale druk, en het blijft constant door je hoofd dwarrelen. Maar in Turkije is dat anders. Daar laat mijn moeder mij vrij en kan ik mijn mini rokken wel aandoen, terwijl mijn moeder dat in België liever niet heeft." (Ceren, vrouw, 25 jaar)

Enkele leden van de expertenseminarie wezen er op dat sociale controle niet enkel van toepassing is op de vrouwen, maar ook op de mannen en haalden aan dat mannen er minder makkelijk over spreken.

4.1.3. Beeldvorming over Turkije

Daar waar de antwoorden over de economische situatie in België pessimistisch zijn, is dit voor Turkije anders en spreekt men eerder euforisch over de economische ontwikkelingen. Turkije heeft het imago als het land van mogelijkheden. Er is een grotere bevolkingspopulatie waardoor er een breder publiek is, en dus meer vraag naar goederen en diensten, waar de informanten op hopen in te spelen. Tijdens de vakanties die ze in Turkije doorbrengen zien ze economische vooruitgang en tegelijkertijd ook veel opportuniteiten.

Volgens de informanten evolueert Turkije meer en meer naar Europese standaarden en zal het na verloop van tijd zelfs die standaarden overstijgen. Ze vertellen over steden die worden opgeknapt, verbeteringen in de infrastructuur, veranderingen in de levensstandaard en versoepelingen in de wetgeving omtrent de hoofddoek. Uiteraard kan de aantrekkingskracht die van Turkije uitgaat niet gereduceerd worden tot deze ontwikkelingen alleen. Als er werd gepolst naar wat de jongeren nog aantrok aan Turkije, werd er gesproken over het gevoel dat ze in Turkije en vooral in Istanbul krijgen. Dat

gevoel gedetailleerd beschrijven was niet eenvoudig. De volgende quote geeft meer duidelijkheid:

"Istanbul heeft een mystieke betovering, eens je ziel is besmet door deze stad, geraak je er niet meer van verlost. Het is vergelijkbaar met brandend vuur dat je uitnodigt. Als je vertrekt, trekt het je terug." (Yavuz, man, 28 jaar)

De jongeren gingen er eveneens van uit dat de Turkse bevolking veel warmer, gastvrij en gelukkiger is dan de Belgische bevolking waardoor ze verwachtten zelf ook een gelukkiger leven te leiden eens gemigreerd te zijn.

"Als ik aan Turkije denk dan denk ik aan warmte en dan heb ik het niet alleen over het klimaat, maar ook over de sfeer en het menselijk contact. Het geeft mij het gevoel dat ik mij daar beter zal voelen." (Can, man, 38 jaar)

Ook wordt er van uitgegaan dat de Turkse maatschappij een meer open houding heeft inzake liefdesrelaties, gedragscodes en kledingwijzen in vergelijking met de Belgisch-Turkse gemeenschap. Volgens de informanten zijn de Turken uit het (voor)ouderlijk thuisland ook beleefder en moderner. De Belgische Turken worden met onwetendheid bekritiseerd, terwijl de Turken in Turkije geprezen worden omwille van hun intellectualisme.

"In Turkije is het anders, daar kan je zelfs met de huisvrouwen over politiek, onderwijs en maatschappelijke thema's spreken. Je kan ideeën uitwisselen. Als ik dat hier [in België] doe, dan zeggen ze de dat de professor weer bezig is." (Ayça, vrouw, 39 jaar)

Net zoals België werd ook Turkije bekritiseerd en dat vooral omwille van het onbetrouwbare. De Turken in Turkije zouden eerder gericht zijn op eigenbelang en niet schuw zijn om de Europese Turken hiervoor te gebruiken. De hiërarchische structuur in de Turkse maatschappij alsook de gezondheidszorg en het onderwijs werden bekritiseerd. Veel jongeren hekelden de economische ongelijkheden die grote klassenverschillen veroorzaken. Ongelijke behandelingen en onvriendelijk personeel in ziekenhuizen of gemeentehuizen werd meermaals aangekaart. Het onderwijs werd bekritiseerd omwille van de zware toelatingsexamens voor de universiteit en de vele privéscholen die vooral toegankelijk zijn voor de Turkse elite.

4.1.4. Discriminatie

Uit de getuigenissen bleek discriminatie het leven en de migratieaspiraties van de tweede generatie sterk te beïnvloeden. Van de 15 informanten waren er 12 die getuigden van

discriminatie. Discriminatie is een krachtige push-factor vandaar dat we hier extra aandacht aan wensen te besteden.

Discriminatie blijkt sterk te zijn doorgesijpeld in verschillende lagen van de samenleving. De jongeren gaven zelf aan waar en hoe ze gediscrimineerd werden, zonder dat er nadrukkelijk werd gevraagd naar een specifieke instelling of periode waarin de discriminatie plaatsvond. Hierbij werd discriminatie op school, bij het solliciteren, op de werkvloer en door de maatschappij in het algemeen meegedeeld.

Onderwijs lopen in België leek voor veel tweede generatie jongeren geen simpele opdracht. Heel wat informanten gaven aan te zijn gediscrimineerd op de lagere school of in het middelbaar en in mindere mate op de universiteit of hogeschool. De jongeren kregen vooral negatieve adviezen van de klassenraden te verduren. Hierdoor kregen ze het gevoel dat die adviezen hen moesten afraden het ASO te volgen, ondanks de goede schoolse resultaten die ze konden voorleggen. De informanten spraken in dit verband over een ongelijke en oneerlijke behandeling in vergelijking met de Belgische klasgenoten. Ook voelden ze zich geïsoleerd vanwege hun islamitische achtergrond.

"Het begon allemaal met de bijnaam "sjalleke" die ik kreeg toegewezen door mijn leerkracht omdat ik de hoofddoek draag. Ik vond dat heel erg. Nadien toen ik in het ASO, de richting latijn volgde, zeiden ze [leerkrachten] dat ik daar niet hoorde en dat ik beter naar het beroepsonderwijs zou gaan. Ik zou het toch niet halen. Je wist op dat moment dat je er niet helemaal welkom was. Maar ik heb bewezen dat ik het wel kon en dat ik een diploma hoger onderwijs heb behaald." (Deniz, vrouw, 28 jaar)

Tijdens het hoger onderwijs daarentegen kwam discriminatie door de onderwijzers niet aan bod. Sommige informanten hadden wel het gevoel niet aanvaard te worden door de medestudenten. De jongeren gaven aan dat er in Brussel minder gediscrimineerd werd dan in de andere steden en sommigen kozen hierdoor bewust om in deze stad te gaan studeren.

Een volgend struikelblok voor veel Belgische Turken is de stap naar de arbeidsmarkt. Zoals reeds bleek bij de bespreking van de macro context, ervaren deze jongeren veel moeilijkheden tijdens de schoolloopbaan alsook bij het vinden van een job. Deze bevindingen worden beaamd door onze getuigenissen. Sollicitaties worden gezien als een oneerlijke strijd tussen Belgische-Turken en Belgen. De informanten gaan er van uit dat een niet-Belgisch klinkende naam al vaak een reden is tot weigering, ondanks de meertaligheid, de kwalificaties en het behaalde diploma. Ze komen tot deze conclusie na het herhaaldelijk solliciteren zonder enig resultaat. Voor vrouwen met hoofddoek blijkt de ongelijkheid nog groter.

"Als je op een sollicitatie bent met twee Belgen, een Turk en nog een andere buitenlander, dan weet je op voorhand dat de buitenlanders veel minder kans maken op de job." (Hülya, vrouw, 25 jaar)

Op de werkvloer gaf men aan zich gediscrimineerd te voelen door de collega's. De informanten voelen zich niet welkom als er negatieve opmerkingen worden gegeven over Turken of Turkije, of als collega's aanstoot nemen aan de emotionele verbondenheid van de informant met Turkije. Zo deelde een informant mee dat er negatieve commentaren werden gegeven als hij de Turkse krant las op het werk.

Slechts drie van de vijftien informanten gaven aan niet gediscrimineerd te zijn, waarvan een informant vindt dat de Belgische Turken te snel in termen van discriminatie denken. De overige twee informanten spreken niet in termen van discriminatie, maar halen later wel aan het gevoel te hebben van een vreemde te zijn onder de collega's of medestudenten. Andere jongeren benoemden dit als indirecte discriminatie, die ze vertaalden naar gevoelens van niet aanvaarding. Voor vrouwen met hoofddoek is de gepercipieerde discriminatie in verhouding groter dan informanten die geen hoofddoek dragen. Deze vrouwen voelen zich ook gediscrimineerd door de maatschappij in het algemeen zoals bijvoorbeeld op straat of op café.

Jongeren verkozen na deze ervaringen om hun vaardigheden en kennis ten dienste te stellen van de Turkse overheid. Ze deelden mee dat ze dan liever hun 'eigen' land willen bedienen, aangezien ze in België toch niet gewaardeerd worden.

"Ook al heb je een diploma en zoveel onderscheidingen, toch moet je nog een toelatingsexamen afleggen om te worden aangenomen en ik was overal met hoge resultaten geslaagd. Dat heeft mij dus doen inzien dat ik niet gewenst ben. Dan ga ik liever naar een plaats waar ze me wel appreciëren en waar dat ik mijn talenten kan gebruiken, want ik zit vol met inspiratie die ik niet kan gebruiken. Ik zou die dingen hier ook allemaal willen verwezenlijken, als de mensen zouden toelaten om met een Belgische-Turk een stap verder te gaan." (Deniz, vrouw, 29 jaar)

4.1.5. Gebrek aan sociaal-culturele activiteiten

Bijna alle informanten deelden mee dat het leven in België monotoon is en stopt om 18:00. Een mannelijke informant haalde wel aan dat hij misschien niet op de hoogte is van de sociaal-culturele mogelijkheden in België, terwijl drie andere informanten aangaven dat het aanbod aan sociaal-culturele activiteiten hen – als Belgische-Turk zijnde – niet aansprak. Zij waren op zoek naar de Turkse manier van vertier, zoals Turks theater, Turkse stand-up shows, Turkse cafés met Turkse muziek. Opvallend was dat het gebrek aan locaties waar ze thee konden drinken vaak werd aangehaald. Thee stond haast symbool voor de Turkse manier van vrijetijdsbesteding.

"Ik voel me meer verbonden met de Turkse taal en de Turkse emoties. Soms ga ik naar het Vlaamse theater, maar ik vind het zo absurd. Iedereen is aan het lachen, terwijl ik denk dat het helemaal niet grappig is. Ik probeer mezelf te dwingen, maar wat kan ik eraan doen, ik heb het gewoon niet in me." (Ayça, vrouw, 39 jaar)

Uit de theorie bleek reeds dat er een algemeen verhoogde intentie om terug te keren is in landen met een hoofdzakelijk multicultureel integratiebeleid. Dit betekent tegelijkertijd ook in landen waar etnisch-specifieke activiteiten plaatsvinden. De informanten zijn bevraagd over deze activiteiten die sporadisch of op regelmatige basis - vaak door de Belgisch-Turkse gemeenschap - worden georganiseerd. Volgens hen waren deze opties slechts een reflectie van de vrijetijdsbeleving in Turkije. Deze weerspiegeling bleek voor de informanten in zowel de grootsteden Brussel en Antwerpen als in de meer landelijke regio's niet voldoende te zijn. Deze bevindingen werden gedeeld door de participanten van de begeleidingscommissie en het expertenseminarie.

In tegenstelling tot het sociaal-cultureel leven in België spreken de informanten vol lof over het aanbod in Turkije. Volgens de jongeren heeft Turkije enorm veel mogelijkheden en alternatieven te bieden zoals shoppingscentra, restaurants en cafés die open zijn tot laat in de avond. In Turkije kunnen ze thee drinken in de *çay bahçesi* (theetuin) terwijl ze *tavla* (backgammon) kunnen spelen. Daar kunnen ze van de simpele dingen genieten die volgens hen in België niet echt mogelijk zijn zoals het picknicken of een wandeling maken door het park. Volgens de informanten is Turkije in vergelijking met België veel goedkoper en heeft het ook meer natuurlijke rijkdommen zoals de Bosporus, de zee en de bergen waar ze van kunnen genieten. Turkije wordt door de informanten geassocieerd met een bruisend, actief en dynamisch leven dat zich vooral buiten afspeelt.

"Waarom zou ik nog drie generaties wachten totdat België het sociaal-cultureel aanbod van Turkije bereikt, als ik dat nu in Turkije al kan vinden." (Yigit, man, 26 jaar)

Het ongelimiteerde aanbod van service kwam ook ter sprake. Er worden tal van mogelijkheden en formules gecreëerd om het leven aangenamer te maken:

"Als ik hier [België] naar de Mc Donalds ga, dan ruim ik mijn eigen plateau op. Als ik dat in Turkije doe, dan kijken ze daar van op." (Yavuz, man, 28 jaar)

Andere vrouwelijke informanten voelen zich niet op hun gemak in de publieke sfeer, omdat ze zich geïsoleerd voelen, omwille van de hoofddoek. Ze hebben het gevoel dat er maar beperkte plaatsen zijn, waar ze zich kunnen begeven.

"Ik en mijn vriendinnen (met hoofddoek) zijn naar een populair café geweest. We zaten daar een tijdje aan tafel, maar er kwam niemand om

ons te bedienen, waarop ik reageerde, kom we gaan naar de Lunch Garden, dat is onze plaats. Dus, ja je voelt eigenlijk dat niemand omkijkt naar jou, zelfs niet om te bedienen.” (Sude, vrouw, 32 jaar)

4.1.6. Vriendschapsrelaties

Beperkte vriendschapsrelaties vormt in combinatie met het gebrek aan sociaal-culturele activiteiten een belangrijke push-factor. Vooral de vrouwelijke informanten gaven dit aan. De vriendenkring van de meeste informanten bestaat vooral uit Belgische-Turkse jongeren. Hun sociale relaties, culturele praktijken en identiteitsvorming zijn gevormd door de transnationale contacten waarin ze zijn opgegroeid en blijven een rol spelen in hun volwassenheid. Deze jongeren kiezen niet bewust voor Belgisch-Turkse vrienden, maar die relaties worden op een vanzelfsprekende wijze gevormd. De meeste vrouwen waren verontwaardigd inzake deze vriendschapsrelaties en konden het niet vinden met hun gendergenoten omwille van het mentaliteitsverschil. Ze vonden deze vrouwen conservatief, onwetend en ongeïnteresseerd waardoor ze geen vriendschapsrelaties konden opbouwen. De volgende quote verduidelijkt dit:

“Mijn eigen vrienden staan niet open voor ontplooiing en ontwikkeling. Ze doen hier geen moeite voor. Ze zijn precies blijven hangen in de tijd. Soms heb ik het gevoel dat ze mij hierdoor uitsluiten. Er is een groot mentaliteitsverschil tussen ons, en dit is echt een grote factor geweest in mijn beslissing om te vertrekken.” (Nil, vrouw, 19 jaar)

Dezelfde opvattingen waren ook van toepassing op eventuele toekomstige partners. Sommigen gaven aan ook wel Belgische vrienden te hebben, maar die vriendschappen bleven vaak beperkt tot aan de schoolpoort of de werkvloer.

Onderzoek van Wessendorf (2008) naar tweede generatie Italianen in Zwitserland wees uit dat deze jongeren hun eigen jongerencultuur hadden ontwikkeld, waarin de Italiaanse identiteit centraal stond en werd veruiterlijkt op basis van etnische consumptie en vriendschapskeuzes. Op deze manier konden de jongeren zich onderscheiden van de *mainstream* maatschappij. Deze *counter*-positie kan ook een reactie zijn ten opzichte van ondervonden discriminatie of de eigen ouders. Deze gegevens hebben wij meegenomen in ons onderzoek en uit onze bevraging bleek enerzijds dat de tweede generatie Belgisch-Turkse informanten hier geen behoefte aan hadden. Volgens de informanten stond hun naam en hun uiterlijk al symbool voor hun Turkse identiteit. Ze vonden het promoten van de eigen Turkse identiteit vaak onnodig en respectloos ten opzichte van de Belgische medeburgers. Het veruiterlijken van de identiteit bleef beperkt tot het dragen van Turkse T-shirts bij nationale voetbalwedstrijden of tot het opspelden van een broche tijdens Turkse feestdagen. Anderzijds is er sprake van een contradictie. De jongeren geven niet aan bewust te kiezen voor de *Turkish way of life*, maar net als de Italiaanse jongeren zijn

de naaste vriendschapsrelaties van de Belgisch-Turkse jongeren ook beperkt tot de eigen gemeenschap. Ze geven zelf ook aan dat ze de Turkse manier van vertier missen en op zoek zijn naar etnische consumptie en vrijetijdsbesteding in België zoals bijvoorbeeld het luisteren van Turkse populaire muziek en het bezoeken van theehuizen.

4.1.7. Identiteit en thuisvoelen

Door de jongeren te bevragen naar hun identiteit wilden we de gevoelens van het zich thuisvoelen in België nagaan. Het doel was niet om de jongeren te kunnen categoriseren onder een bepaalde identiteit. Uit het gesprek met het expertenseminarie bleek dat het zich thuis voelen enorm belangrijk is voor het individu om zich te kunnen ontplooiën en om toekomstmogelijkheden te zien.

Tijdens de bevragingen leek het voor de informanten vaak moeilijk om zichzelf een identiteit op te plakken. De meeste informanten met Turkse *roots* zijn dan wel in België geboren, maar voelden zich noch Belg, noch Turk en spraken over zichzelf als een 'aparte' generatie. Deze jongeren hadden het gevoel te behoren tot twee werelden, maar tegelijkertijd ook weer niet. Hier werd vaak over gesproken met een negatieve connotatie. Het gevoel van " *de constante andere*" en gevangen te zijn tussen twee werelden komt in meerdere thema's doorheen het onderzoek naar voren.

"Het is alsof ik meerdere levens leid in België. Ik heb mijn leven op school en mijn leven thuis. Ik ben een ander mens met mijn klasgenoten en ik verander als ik met mijn familie ben. Ik ben altijd heen en weer aan het gaan tussen deze twee identiteiten en ik wil dat niet meer." (Hülya, vrouw, 25 jaar)

Van de 15 informanten zijn er twee die zich uitgesproken Turk voelen. De overige informanten durven dit niet te beweren, maar wijzen op het feit dat ze de Turkse cultuur hebben meegekregen en dat ze daarmee zijn opgegroeid. Er is één informant die zichzelf doorheen het interview als allochtoon bestempeld. Geen enkele informant identificeert zich gevoelsmatig met de Belgische identiteit. Indien ze zich toch onder de Belgische noemer plaatsten heeft dit eerder te maken met nationaliteit en niet met het identiteitsgevoel.

Het gevoel nergens bij te horen is in dit geval een duidelijke push-factor. Jongeren hebben het gevoel dat ze nooit helemaal aanvaard zullen worden door de Belgische samenleving. In Turkije hebben ze dit gevoel ook wel en beseffen ze dat ze niet helemaal vergelijkbaar zijn met de Turkse Turken, maar ze gaan er van uit dat ze na verloop van tijd wel deel zullen uitmaken van de Turkse samenleving. Ze spraken in deze context

over integratie in de Turkse maatschappij. Toch is er een informant die zich wel thuisvoelt in België. Onderstaande conversatie geeft dit duidelijk weer:

I: Daarnet zei je dat je na een bezoek aan Nederland het gevoel had dat je eventjes terug wou naar 'je eigen land'. Wat bedoel je hiermee?

R: Ja, als ik alleen al dat blauwe bord zie waar België [bord dat Belgische grens aangeeft] op staat dan doet dat toch al een beetje deugd.

I: Kan je dat gevoel omschrijven? Wat is dat juist als je dat blauwe bord ziet waar België op geschreven staat?

R: Ah, ik ben thuis. Ik ben toch thuis beland.

I: Dus België voelt aan als thuis?

R: Ja, natuurlijk. Ik ben hier geboren en ik heb hier eigenlijk ook niets ergs meegemaakt." (Özlem, vrouw, 30 jaar)

Het is het opvallend dat de informanten de voordelen die België biedt niet als een vanzelfsprekendheid of als een recht beschouwen. De jongeren hebben eerder het gevoel dat de aanvaarding als Belgische-Turk zijnde een soort gunst is van de Belgische maatschappij ten aanzien van hen. Onbewust maken ze een onderscheid tussen zichzelf en de doorsnee Belgische burger. Hier is een gevoel van niet thuisvoelen en tegelijkertijd ook een gevoel van niet-aanvaarding in verborgen. Volgende quote geeft hier meer duidelijkheid over:

"Ik vind dat ik als iemand van Turkse origine toch veel geluk heb gehad hier. Ik ben bijvoorbeeld vastbenoemd als leerkracht en geef als Belgisch-Turkse Nederlandse lessen. Dat geeft toch een gevoel dat ik eigenlijk helemaal volledig aanvaard ben." (Özlem, vrouw, 30 jaar)

Indien we de resultaten voor ondervonden discriminatie en het zich al dan niet thuisvoelen vergelijken, kunnen we stellen dat er een sterk causaal verband is tussen deze twee factoren. Informanten die zich gediscrimineerd voelen geven bijna altijd aan zich niet thuis te voelen in België. Jongeren die zich niet gediscrimineerd voelen, daarentegen geven juist aan zich wel thuis te voelen in België.

4.2. Transnationale netwerken

We hebben in het theoretisch deel gewezen op het belang en de invloed van transnationale activiteiten en netwerken op beeldvorming, migratieaspiraties en eventuele terugkeermogelijkheden. We willen in dit deel nagaan in hoeverre de theorie aansluit bij de realiteit van onze informanten. We behandelen hier een aantal aspecten die verbonden zijn met transnationale activiteiten zoals de zomervakanties en vervolgens

bespreken we de trans-sociale netwerken, waaronder de rol van de ouders, vrienden en de media in zowel België als Turkije.

"Mijn emoties als ik terugdenk aan Istanbul zijn eigenlijk onbeschrijfbaar. Ik ben maar één keer in Istanbul geweest en dat was vorig jaar. Als ik daar aan terugdenk dan komen er rillingen in mij op, en ook hoop en liefde."
(Elmas, vrouw, 22 jaar)

4.2.1. Transnationale activiteiten

De transnationale activiteiten van de informanten kunnen worden opgedeeld in zomervakanties en vakanties doorheen het jaar. De meeste jongeren gingen tot op een bepaalde leeftijd samen met de ouders ongeveer een keer per jaar op vakantie naar Turkije. Deze vakanties die vaak plaatsvonden tijdens de zomermaanden bestonden uit het bezoeken van familieleden en het tijdverdrijven met neven en nichten. Sommige informanten gaven aan zich enorm te vervelen tijdens deze periodes, omdat het geen zon-zee-strand vakanties waren. De ouders gingen vaak terug naar de rurale gebieden - de *roots* - (Wessendorf, 2008 en 2013) vanwaar de migratie naar België initieel ontsproten is. Pas in een later stadium hebben de meeste informanten de andere steden van Turkije kunnen ontdekken. Dit vooral tijdens de studentenjaren, waar ze zonder de ouders en vergezeld door vrienden of vriendinnen richting Turkije vertrokken.

"Oke, je gaat je familie nog steeds bezoeken, maar je begint ook meer te reizen en op die manier zie je ook meer. Dan besef je ook echt van dat het hier [Turkije] goed gaat. Het is niet van dat je nu nog maar op één plek blijft. Je doet soms zes of zeventuizend km doorheen het land en dan zie je dat ze het zelfs goed hebben in de kleinste dorpen." (Alisti, man, 31 jaar)

Deze trips werden door de meeste informanten meermaals per jaar herhaald, soms zelfs tot vijf keer per jaar. Jongeren hielden hier vooral positieve herinneringen aan over. De populairste bestemming bleek Istanbul en de badplaatsen te zijn. Deze reizen zijn enorm bepalend voor de beeldvorming omtrent het (voor)ouderlijk thuisland. Jongeren zien het land van hun ouders economisch groeien en hebben de indruk dat de Turkse maatschappij veel opener, moderner en westers is dan de Belgisch-Turkse gemeenschap en voelen zich hierdoor aangetrokken.

4.2.2. Feedback mechanismen in België en Turkije

De analyse voor dit hoofdstuk is gebaseerd op de antwoorden van de informanten en op de antwoorden van drie moeders en één vader van de informanten. De interviews zijn afzonderlijk afgenomen mits toestemming van de drie informanten. Twee van de drie

informanten waren al teruggekeerd naar Turkije tijdens de afname van het interview met de ouders.

Op basis van de antwoorden van de informanten en de ouders kunnen we de ouders in twee groepen opdelen: ouders die willen terugkeren naar Turkije en ouders die liever in België blijven wonen.

4.2.2.1. Positieve feedback van familie en vrienden in België en Turkije

Ouders die zelf verlangen naar een terugkeer, steunen het vertrek van de kinderen. Sommige ouders beoordelen de situatie vanuit hun eigen context en zien hun kinderen als de pioniers van de eigen terugkeer. Andere ouders voelen een groot gemis naar familieleden in het thuisland. Een moeder steunde het vertrek van de informant, omwille van de ondervonden economische problemen en de beperkte sociaal-culturele activiteiten in België. Deze moeder is zoals veel ouders verbonden aan een aantal verplichtingen zoals kinderen of kleinkinderen waardoor ze de stap richting Turkije niet zomaar kan zetten. Door het vertrek van de kinderen wordt het pad deels geëffend, waardoor de ouders geen zwaarwegende reden meer hebben om in België te verblijven. De meeste jongeren zijn afgestudeerd, hebben de capaciteiten en zijn in tegenstelling tot hun ouders niet gelimiteerd door een afbetaling of kinderen. Twee moeders gaven aan dat ze zich konden verzoenen met het vertrek van hun dochters, maar dat dit niet het geval zou zijn voor de zonen. De redenering was dat eens een vrouw trouwt ze het ouderlijk nest zal verlaten en zich bij de echtgenoot zal voegen. Ook hadden beide moeders meer vertrouwen in het doorzettingsvermogen van de dochters. Een andere moeder steunde de terugkeerbeslissing van haar zoon wel. Opvallend is wel dat de ouders en kinderen andere beweegredenen hebben om terug te keren. Jongeren willen eerder omwille van het boeiende leven of de economische ontwikkelingen migreren, terwijl de ouders een emotionele verbondenheid voelen en ervan uitgaan dat Turkije het logische gevolg of het eindpunt is van het migratieproces. De hoge verwachtingen van het (voor)ouderlijk thuisland zijn wel vergelijkbaar.

We hebben de informanten ook gevraagd naar de mening van de partners (zowel mannen als vrouwen). Hier waren er verschillende scenario's. Sommige partners bleken via huwelijksmigratie uit Turkije naar België geëmigreerd te zijn, waardoor ze ook een terugkeerwens hadden. Dan zijn er ook nog informanten wiens partners geboren zijn in Turkije en daar ook nog woonachtig zijn. Deze partners hadden geen migratieaspiraties naar België. De informanten verzekerden ons dat ze nog voor de ontmoeting van de huidige partner naar Turkije wouden migreren. Een derde groep deelde mee dat ze liever

een partner uit Turkije zouden verkiezen, omwille van de redenen die reeds zijn aangehaald (zie 4.1.6).

Reacties van de vrienden zijn verdeeld, maar net zoals bij de ouders zijn er meer positieve reacties. Vrienden die de terugkeerbeslissing positief beoordelen zijn bijna altijd jongeren die er zelf ook over dromen om terug te keren.

Uit getuigenissen van de informanten blijkt dat de familie in Turkije vooral positief reageert op de migratiebeslissing. Familieleden beloven jobs en bieden hulp aan om de stap naar Turkije te vergemakkelijken. De jongeren voelen zich gesteund door de aanwezigheid van familie, maar wijzen er wel op dat ze ook zonder deze steun de stap zouden willen zetten.

Vrienden uit Turkije zijn overwegend positief ten opzichte van terugkeermigratieaspiraties van de informanten. Dit is een interessante vaststelling, want de informanten in Turkije (zie hoofdstuk 5.) beamen dit niet. Dit heeft te maken met het feit dat velen van deze vrienden zelf Belgisch-Turkse jongeren zijn die zijn teruggekeerd. Zij moedigen de jongeren aan in hun beslissing en zijn in de ogen van de informanten het levende bewijs dat de terugkeer kan lukken.

De jongeren die wij bevroegd hebben, leken fysiek in België aanwezig te zijn, maar emotioneel zaten ze met hun gedachten in Turkije. Ze waren meer bezig met de Turkse actualiteit en politiek dan met de Belgische. Er waren ook wel enkele informanten die de Belgische actualiteit en politiek volgden, maar die waren eerder in de minderheid. Heel wat informanten worden regelmatig overspoeld met de Turkse actualiteit omwille van de ouders of de partner die het nieuws uit het thuisland prefereren. Ze kijken naar populaire soaps waar ze welgestelde families in zien figureren en waar Turkije wordt voorgesteld als een westers land met veel mogelijkheden.

4.2.2.2. Negatieve feedback van familie en vrienden in België en Turkije

Uiteraard zijn er ook ouders en familieleden die dit vertrek niet goedkeuren. Deze jongeren zijn zich hier ook bewust van, maar willen desondanks de afkeuring toch vertrekken. De negatieve feedback van de familieleden heeft vooral te maken met twijfels en angsten die meespelen. Het gemis naar de informant bij vertrek speelt eveneens een rol. De moeder en de vader van een informant hoopten dat hun kind uiteindelijk naar België zou terugkeren, omdat ze er van uitgaan dat de levensomstandigheden in Turkije zwaarder zullen zijn. Tegelijkertijd gaven ze ook aan dat ze de hoop zouden opgeven, indien de informant met een partner uit Turkije zou

trouwen. Negatieve feedback was er volgens een informant ook uit Turkije. De schoonmoeder van een informant begreep niet dat haar zoon en schoondochter naar Turkije zouden willen migreren nadat haar zoon de omgekeerde beweging naar België had gemaakt om met de informant te trouwen.

Jongeren die de beslissing niet steunen, waarschuwen hun vrienden en proberen hen te behoeden voor de moeilijkheden die ze kunnen ervaren in Turkije zoals bijvoorbeeld problemen met het sociale zekerheidssysteem. Deze jongeren proberen duidelijk te maken dat in Turkije wonen niet vergelijkbaar is met het op vakantie gaan naar Turkije. Ook sommige vrienden uit Turkije zijn sceptisch ten opzichte van de terugkeerbeslissing. Zij deelden hen mee dat het leven in Turkije niet is zoals het lijkt, en dat het een aanpassing zal vragen. Toch konden de informanten op steun rekenen mocht hij/zij deze beslissing nemen.

4.2.3. Planning van het vertrek

4.2.3.1. De betovering van de Bosporus

We wilden achterhalen of deze jongeren op zoek zijn naar een internationale ervaring of naar permanente migratie in Turkije. Daarom stelden we hen alternatieve wereldsteden zoals Parijs, Londen of New York voor. Daaruit bleek dat Istanbul veruit de populairste bestemming vormt. Het actief en dynamisch karakter van de stad werd als voornaamste reden naar voren geschoven. De stad biedt volgens de jongeren werkgelegenheid en heeft toch het karakter van een westerse stad. Londen of Parijs vormden geen echte alternatieven. Deze steden kenden ze al en hadden te grote gelijkenissen met België. Europa bleef Europa en ze kregen er niet hetzelfde gevoel als in Turkije. De emotionele verbondenheid met Turkije bleek doorslaggevend in hun keuze.

"Ik zou ook wel naar andere steden kunnen migreren. Ik zou zelfs naar Indië kunnen migreren, maar daar gaat het niet om. Mijn hart zal altijd kloppen voor Turkije en ik zal altijd met dat gemis blijven." (Can, man, 29 jaar)

Anderen verkozen grootsteden zoals Ankara of Izmir, omdat deze steden het goede van Istanbul hebben te bieden, maar in vergelijking minder druk en duur zijn. Nog anderen jongeren prefereren *roots* migratie. Deze term wordt gebruikt wanneer jongeren terugkeren naar de werkelijke *roots* van de ouders. Ze maken de omgekeerde beweging en migreren naar de steden vanwaar de ouders of grootouders destijds naar België zijn vertrokken. Vaak zijn deze keuzes minder voor de hand liggend, maar is de aanwezigheid van familie en vrienden een voordeel. De ouders van deze informanten hebben vaak ook

geïnvesteed in deze regio, waardoor de beschikbaarheid van huisvesting eveneens een pluspunt vormt.

4.2.3.2. De tijdspanne van vertrek

Veel jongeren willen binnen vijf jaar naar Turkije vertrekken. (*Ondertussen zijn er al drie van de vijftien informanten vertrokken*). De meeste informanten willen permanent vertrekken, want terugkomen zou immers terug van nul beginnen betekenen. Toch wordt er ook getwijfeld. Hierdoor willen sommige informanten vrijblijvend vertrekken met de gedachte om het te gaan proberen. Deze jongeren gaan er van uit dat ze altijd kunnen terugkeren naar België indien het niet lukt. Vandaar dat ze de banden met België niet willen verbreken.

4.2.3.3. Voorbereidingen op het vertrek

De voorbereiding op een eventueel vertrek werd bevestigd en daaruit bleek dat sommige informanten met onzekerheden en angsten hadden te kampen. Ze zaten met twijfels over het zich al dan niet kunnen aanpassen aan de Turkse leefwereld. Interviews die na de schermutselingen van de citroenrevolutie plaatsvonden, toonden eveneens aan dat dit de jongeren onzeker maakte in hun beslissing. Sommige jongeren waren zelfkritisch en deelden mee dat ze Turkije enkel kennen van de vakantieperiodes en dat ze eigenlijk niet voorbereid zijn op het dagdagelijks leven. Toch geloven ze dat ze na een aanpassingsperiode geïntegreerd zullen zijn in Turkije.

Uit de gesprekken konden we afleiden dat informanten die nog studeerden en pas afgestudeerde jongeren steviger in hun schoenen stonden. De angsten om zich aan te passen waren veel kleiner. Dit in tegenstelling tot de ‘gesettelde’ informanten die zich hadden verbonden aan een afbetaling of een gezin. Ze hoopten allen, in Turkije op zijn minst dezelfde levensstandaard te kunnen leiden als in België.

De meeste informanten hadden nog geen concrete jobvooruitzichten, behalve een informant, die reeds in België voor een Turks bedrijf werkte. Veel jongeren waren sporadisch wel al naar een functie aan het zoeken en enkelen hadden sollicitatiegesprekken in het vooruitzicht. Connecties of kennissen vergemakkelijkten het leggen van contacten voor aantrekkelijke jobs. Gelijkwaardige resultaten kunnen worden voorgelegd voor de huisvesting. De meeste jongeren hebben nog geen idee van waar ze zouden gaan wonen en namen liever een afwachtende houding aan, waardoor ze opteerden om in functie van de werkplaats hun huisvesting te regelen.

Op basis van deze gegevens kan gesteld worden dat de voorbereidingen op het vertrek

nog niet concreet is uitgestippeld. De meeste informanten hadden een vage invulling inzake joboportunities, sociale contacten en huisvestingsmogelijkheden.

5. KWALITATIEVE ONDERZOEKSBEVINDINGEN IN TURKIJE

In dit deel behandelen we de ervaringen van de jongeren die reeds de stap hebben gezet naar Turkije. We werpen een korte terugblik op hun herinneringen aan het leven in België en zijn geïnteresseerd of ze dezelfde visies delen als de informantengroep in België. Eveneens zijn we geïnteresseerd naar hun beweegredenen alsook hun gebeurtenissen en ondervindingen in Turkije. Deze werkwijze biedt ons zeer nuttige informatie, omdat het ons toelaat een vergelijkende analyse te maken van informanten zonder terugkeerervaring en diegene die al naar Turkije geëmigreerd zijn. Deze *reality-check* kan een nuttige bron van informatie zijn voor jongeren met migratieaspiraties.

De 12 informanten, waaronder 9 vrouwen en 3 mannen zijn afkomstig uit Limburg (6), Brussel (3), Antwerpen (2) en Oost-Vlaanderen (1). Onder deze jongeren zijn er 8 hoogopgeleid en 4 met een diploma secundair onderwijs. De informanten wonen in volgende Turkse provincies: Istanbul (7), Ankara (2), Konya (1), Gaziantep (1) en Sakarya (1). De meeste informanten woonden nog geen jaar in Turkije (5), anderen (6) woonden minder dan vijf jaar in Turkije, met uitzondering van één informant die al 8 jaar in Turkije woonde.

Het verhaal van de informanten die in Turkije werden bevraagd is vanzelfsprekend beïnvloed door de herinneringen aan België, maar wordt tegelijkertijd ook gevoed door de ervaringen in Turkije. We komen tot deze conclusie, omdat informanten telkens België of Turkije als referentiepunt namen in hun beoordeling.

5.1. Terugblikken op België

5.1.1. Motivaties om naar Turkije te emigreren

Informanten in Turkije geven net als informanten in België aan te zijn vertrokken, omdat het leven in België monotoon is en omdat Turkije meer economische mogelijkheden biedt. De jonge informanten klaagden de economische situatie in België aan. Velen haalden aan geen job te kunnen vinden, anderen vonden dat de mogelijkheden op de arbeidsmarkt beperkt waren. Hier tegenover staat Turkije, dat volgens de ervaringen van de informanten er op vooruitgaat. Ze vinden dat de Turkse economie veel mogelijkheden biedt. Sommige jongeren geven aan dat ze een strategisch moment hebben gekozen om te migreren naar Turkije. De vooruitgang in economie en inzake administratieve aangelegenheden zal resulteren in een modern Turkije dat binnen een aantal jaren misschien wel mooier en beter is dan Europa. Twee informanten die reeds zijn geëmigreerd naar Turkije zijn om puur economische redenen geëmigreerd. Ze willen nu in

Turkije zijn wanneer de economie in volle expansie is. Tegelijkertijd sluiten ze nieuwe bestemmingen buiten Turkije niet uit zoals ook de volgende quote illustreert:

"Ik wil er bij zijn vanaf het begin van de groei. Ik wil er niet naar toe wanneer het al succes heeft of wanneer het er economisch al goed draait. Als ik nu 10 jaar geleden veel ouder was, dan was ik bijvoorbeeld naar Dubai geweest. Toen leefde Dubai op. Nu heeft het geen zin meer om naar Dubai te gaan." (Jale, vrouw, 26 jaar)

Enkele informanten hadden het gevoel dat de Belgische samenleving niet kon verdragen dat de Belgische Turken ook iets bereikten in België en dat er hierdoor afgunst ontstond. Bij de bespreking van de onderzoeksbevindingen in België haalden we reeds aan dat discriminatie een belangrijke push-factor is die migratie-aspiraties beïnvloedt. Dit werd beaamt bij het merendeel van de interviews in Turkije. Jongeren vertelden over discriminatie in het onderwijs, bij sollicitaties en door de maatschappij in het algemeen. Een duidelijk voorbeeld van discriminatie als push-factor:

"Ik had een tijdje terug in België gesolliciteerd, en na lang wachten, had ik nog steeds niets vernomen, waardoor ik zelf contact heb genomen met het bedrijf. Ze antwoordden me dat ze nog niet alle sollicitaties hadden bekeken. Hierna vroegen ze mijn naam en ik zei dat ik Selim noemde. De persoon aan de telefoon deelde me toen mee dat ik niet meer hoefde te wachten. Schrijf het met drukletters in het onderzoek dat ik ben geëmigreerd omwille van discriminatie in België." (Selim, man, 28 jaar)

Andere informanten deelden mee dat de ondervonden discriminatie wel een rol heeft gespeeld in de beslissing, maar niet de hoofdreden is geweest. Drie vrouwelijke informanten getuigden dat ze nooit met discriminatie in aanraking waren geweest.

Verder beaamden de informanten in Turkije wat de informanten in België vertelden over het gebrek aan (aangepaste) sociaal-culturele activiteiten en vriendschapsrelaties. Het merendeel van de informanten in Turkije haalden aan dat hun beste vrienden in België niet van Belgisch-Turkse origine waren. Ze deelden mee het goed te kunnen vinden met deze vrienden, maar dat het niet altijd even gemakkelijk was, omwille van culturele verschillen.

"Ik ging in België vaak op stap. Ik doe dat in Turkije ook, maar in Turkije is het veel leuker. Hier tonen de mensen veel meer respect. Als mijn echtgenote mij vergezelt, dan durft hier [Turkije] geen enkele andere man haar te benaderen. In België was dat anders. Als ik mij samen met mijn vrouw op feestjes begaf, dan kreeg ik opmerkingen [complimenten] over haar uiterlijk. Dat vind ik niet kunnen. Ik heb mijn trots en kan dat niet gewoon worden." (Kaan, man, 37 jaar)

Sommige informanten deelden mee dat ze pas na een bepaalde leeftijd (bijvoorbeeld vanaf de middelbare school of hoger onderwijs) zijn beginnen om te gaan met andere

Belgisch-Turkse tweede generatie jongeren. De jongeren maakten wel een keuzes in hun vriendschapsrelaties en opteerden eerder voor hoogopgeleide Belgisch-Turkse jongeren of jongeren die veel gelijkenissen vertoonden met zichzelf. Tevens deelden ze mee dat ze zich liever distantieerden van sommige Belgische-Turken (zie 4.1.6.) in zowel hun dagelijks leven als in hun vriendschapsrelaties.

5.1.2. Nostalgie naar België

Niettegenstaande hebben de informanten in Turkije op sommige vlakken een positiever beeld over België in tegenstelling tot de informanten die nog geen terugkeerervaring hebben. Ze geven aan het Belgisch systeem te waarderen, omdat alles volgens de regels verloopt en positieve aspecten van België zoals de sociale zekerheid, respect en gelijke behandeling van iedere burger werden aangehaald. Informanten gaven aan in België eerlijk en rechtvaardig te zijn behandeld en vinden de bevolking modern, beschaafd en vriendelijk. In Turkije bleek het merendeel van de geïnterviewden positief te zijn over het Belgisch onderwijssysteem. Ze vonden het onderwijsniveau van België in vergelijking met dat van Turkije van hoogstaande kwaliteit. Volgens de informanten leren de studenten in Turkije niet om na te denken of kritisch te analyseren, maar worden ze eerder opgeleid om van buiten te leren. Bovendien vonden ze dat de betere privéscholen eerder toegankelijk zijn voor de meer gegoeden en bekritiseerden ze de ingangsexamens die de jongeren belemmeren in hun vrijheid om de gewenste studiekeuze te maken. Een informant zegt het volgende:

"Ik wil dat mijn kind, net als ik, meerdere talen kan spreken en ik wil dat hij/zij dezelfde cultuur kan delen als mij. Dit is een verrijking en sinds ik hier [in Turkije] ben, besef ik dat meer. Wat een privilege dat ik [in België] zo een hoogstaande kwaliteit van onderwijs heb kunnen genieten, zonder dat ik er veel voor heb moeten betalen." (Ceylin, vrouw, 26 jaar)

Ondanks het delen van dezelfde kritiek – als de informanten in België - ten aanzien van de Belgisch-Turkse gemeenschap, haalden ze aan deze groep te missen. Volgens de informanten waren de Belgische Turken misschien niet modern en minder geïnformeerd, maar ze waren wel van goede wil en niet sluw of onbeleefd, in tegenstelling tot de Turken uit Turkije die ervaren worden als onbetrouwbaar en opportunistisch (zie 5.2.3.).

Over het algemeen lijken de onderliggende drijfveren om te emigreren naar Turkije dus vergelijkbaar te zijn met de aspiraties van de informanten in België die nog niet zijn teruggekeerd. Een gebrek aan economische en sociale mogelijkheden en discriminatie in België werd aangehaald. Anderzijds lijken de informanten in Turkije het Belgische systeem te waarderen op het vlak van rechtszekerheid, onderwijs en sociale zekerheid. Het merendeel van de informanten haalt zelfs aan zich in België al bij al thuis te hebben

gevoeld, wat niet altijd het geval is in Turkije waar ze wederom botsen met hun transnationale identiteit. Het gemis naar het Belgische systeem en de identiteitscrisis doet sommigen informanten zelfs twijfelen over de genomen terugkeerbeslissing. Verder is de beeldvorming over Turkije heel wat kritischer en genuanceerder dan de informanten zonder terugkeervervaring. De volgende quote bijvoorbeeld geeft informatie over beide locaties waarin het positieve van België aan bod komt en waarin tegelijkertijd kritiek wordt geuit op Turkije.

"Zij [Belgen] behandelen ons beter. We hebben misschien wel Turkse roots, maar we zijn daar [België] geboren en getogen, en toch benadelen ze ons niet. We krijgen dezelfde behandeling als de Belgen. Iedereen is gelijk voor de wet." (Asli, vrouw, 25 jaar)

5.2. Ervaringen in Turkije

5.2.1. Turkije het land van onbereikbare melk en honing

Tijdens de interviews werd vaak herhaald dat het leven in Turkije zeer aangenaam kan zijn mits je over de financiële middelen beschikt. Volgens de informanten is in Turkije alles mogelijk en ze benoemen dit de 'ongelimiteerde dienstensector' zoals de quote verduidelijkt:

"Turkije biedt de beste dienstverlening van de wereld. Mijn kinderen worden opgehaald door de school. Ze ontbijten om 10 uur op school, en onder de middag is er een buffet met warm eten. Later krijgen ze nog een vieruurtje en dan worden ze terug afgezet bij ons aan huis. Dat zijn dingen die je in België niet hebt. Ook als ik op restaurant ben of ik ga shoppen dan is er iemand die mijn wagen parkeert en mijn wagen klaar zet bij het vertrek." (Kaan, man, 37 jaar)

Ook is het aanbod aan vrijetijds mogelijkheden (voornamelijk in de grote steden) eindeloos. De informanten gaven aan tevreden te zijn met de openingsuren van de vele winkelcentra, die tot in de late avond bereikbaar zijn. Vooral Istanbul is de stad die volgens de informanten nooit slaapt en waar je 24 uur op 24 alles kan doen. Dit is iets wat vele informanten misten in België zoals de volgende quote illustreert:

"Kijk eens om je heen. Hoe laat is het nu? Het is tien voor elf op een maandagavond en kijk wat voor een bruisend nachtleven je op dit moment ziet. Dit is hoe België er zou uitzien tijdens het weekend. Hier houd ik dus van. Ik hou niet van een stil en rustig leven." (Jale, vrouw, 26 jaar)

Niettegenstaande merkte de informanten op dat er voor hen maar weinig ruimte was om hier van het aanbod aan luxe en vrijetijds mogelijkheden te genieten. Van de twaalf informanten kon er maar één informant zich financieel al het goede van Turkije

permitteren. Verder zorgden naast transportproblemen en verkeerschaos, de werk- en financiële omstandigheden ervoor dat het niet altijd mogelijk is om te genieten van het sociaal-culturele aanbod.

"De levensomstandigheden hier [Turkije] zijn zwaar. Vrienden van ons bijvoorbeeld werken in het weekend en hebben verlof tijdens de werkweek. Bij mij en mijn echtgenoot is het juist omgekeerd, waardoor we elkaar niet kunnen ontmoeten. Indien we dan toch tijd hebben is er een gebrek aan financiële middelen. Hier [Turkije] zijn er veel factoren die beperkingen opleggen." (Asli, vrouw, 25 jaar)

"Ik heb sinds mijn aankomst in Turkije nog geen tijd gehad om te kunnen genieten van het sociale leven. Werk is werkelijk het enige waarmee ik mij heb bezig gehouden." (Irem, vrouw, 25 jaar)

Consumenten en een drang naar luxe blijken volgens de informanten in Istanbul echter de belangrijkste elementen te zijn van de moderne Turkse samenleving. Gevoed door de opzichtige consumptie van de nieuwe rijken, hoge middenklassen, mediavedetten en supersterren. Volgens de meeste informanten draait er veel om geld, uiterlijk en merkkledig waarbij de lagere klassen de hogere klassen willen imiteren (Veblen, 1902). Hierdoor gaan de hogere klassen zich differentiëren door nog exclusiever te gaan consumeren (Sandıkçı en Ger, 2007). De meeste informanten schrikken over de prijzen in Turkije. De prijzen voor voedingswaren, elektronica, auto's, benzine en huizen liggen volgens hen veel te hoog. Ze konden niet begrijpen hoe dat de andere landsgenoten wel konden overleven, terwijl het voor hen moeilijk is om de eindjes aan elkaar te knopen. De consumptiedruk gaat echter zo ver dat het merendeel van de bevolking vaak op krediet koopt om er bij te horen en gerespecteerd te worden. Enerzijds bekritisieren de informanten deze opscheppermentaliteit. Ze spreken over de *"sonradan görme"* en *"görmemiş"* waarmee ze aangeven dat de nieuwe rijken hun status extra gaan benadrukken door zeer uitbundig om te gaan met geld, maar hen verachten omdat ze het cultureel kapitaal ontberen. Anderzijds is de druk volgens de informanten zo groot dat er bijna geen keuze is om niet mee te gaan met deze trend. Deze druk zorgt bij vele informanten voor een gevoel van deprivatie ten opzichte van diegenen die zich veel meer kunnen permitteren. Volgende informant getuigt:

"Ze doen me dan echt anders en minderwaardig voelen. Ze vragen me welke merken ik koop en naar welke winkels ik ga. Op die manier proberen ze je kwaliteiten te vinden, want kwaliteit is merk voor hun. Ik vind dat heel spijtig dat ze kwaliteit vergelijken met merk." (Irem, vrouw, 25 jaar)

Enkele informanten deelden mee dat ze zich ook hebben laten meeslepen in het kwistig omgaan met geld op basis van krediet, waardoor ze financiële problemen hebben ondervonden. Een andere informant deelde mee bewust met die mentaliteit mee te doen

door bijvoorbeeld naar een elitewijk te verhuizen. Deze informant vond dat het in Turkije belangrijk was om de status te veruiterlijken, ook indien je het je niet kan veroorloven.

Verder zijn de informanten verontwaardigd over de grote ongelijkheid die bestaat in Turkije mede doordat de opzichtige consumptie zichtbaarder is dan in België. Bovendien zorgen de economische ongelijkheden ervoor dat de Turkse maatschappij een sterk doorgesijpelde hiërarchische structuur kent. Volgens een informant gaat het zo ver dat je respect kan afdwingen door de mensen die qua statuut lager staan dan jezelf te kleineren en af te snauwen. Ook de rechtszekerheid blijkt af te hangen van de ten toon gespreide weelde.

"Als je geld hebt, heb je ook macht, en hier [in Turkije] is dat wat telt. Hier draait het om de merkkledij die je draagt en hoe je er uit ziet. Daar [in België] is dat veel minder. Daar behandelen ze je als een mens. Je hebt rechten en als dat jouw recht is bemoeit niemand zich. Hier heb je enkel rechten als je geld hebt. Geen geld betekent ook geen rechten." (Jale, vrouw, 26 jaar)

5.2.2. De harde economische realiteit op de arbeidsmarkt

Op het moment van de interviews was meer dan de helft van de informanten in Turkije inactief. Het blijkt moeilijk om een job te vinden in Turkije, dan aanvankelijk voor het vertrek werd gedacht. Het buitenlands diploma en ervaring en de talenkennis bieden weinig meerwaarde. In grootsteden zoals Istanbul of Ankara zijn er veel jongeren met buitenlandse diploma's. Hierdoor hebben de informanten veel concurrentie. Ook ontberen de Belgisch-Turkse jongeren de nodige sociale contacten die nodig zijn om een job te vinden of om de arbeidsmarktpositie te verbeteren. Verder worden de informanten geconfronteerd met een sterk hiërarchische organisatiecultuur, overuren, lage lonen en uitsluiting.

Volgens de informanten is in Turkije veel mogelijk met geld en connecties. Ze betreuren dit omdat het mensen geen eerlijke kansen biedt op de arbeidsmarkt. Mensen die lager gekwalificeerd zijn krijgen een job, omwille van invloedrijke familieleden of andere kennissen. Volgens sommige informanten gaat het som wel ver:

"De werkgevers vragen de werknemers om referenten op te geven. Diegene die de referent met de hoogste status kent, krijgt de job." (Ipek, vrouw, 29 jaar)

Op de werkvloer zou er in sommige gevallen sprake zijn van uitsluiting. Volgens een informant worden ze gezien als indringers die de jobs van de Turkse Turken komen inpikken.

Verder liggen de Turkse lonen in vergelijking met België veel lager. Connecties en ervaring zijn volgens de informanten belangrijker criteria voor de loonberekening dan andere objectieve maatstaven zoals het diploma. Veel informanten klaagden over de late uitbetalingen. Het gebeurt regelmatig dat ze lang moesten wachten op het loon. De jongeren moeten net als de lokale Turken creatieve strategieën aanwenden om hiermee om te gaan zoals volgende quote illustreert:

"Het is niet dat we honger lijden. Als we niet worden uitbetaald, kunnen we dat gewoon laten noteren door de lokale supermarkt, en dan betalen we het een week later." (Buket, vrouw, 27 jaar)

Verder geven heel wat informanten aan dat ze onbetaalde overuren, zwartwerk en weekendwerk moeten presteren. Bovendien getuigden de informanten dat ze soms tegen hun wil werden gevraagd om onprofessioneel te handelen. De volgende quote geeft meer duidelijkheid:

"Ik werd naar Cyprus gestuurd om de crisis te fotograferen. Eens in Cyprus was er niets van de crisis te merken, en toen vroegen ze mij of ik in de vroege uurtjes foto's kon gaan maken, wanneer de restaurants en cafés nog leeg zijn." (Ipek, vrouw, 29 jaar)

Enkele vrouwelijke informanten gaven ook aan dat er in Turkije sprake is van gendergerelateerde jobs, waardoor ze als vrouw problemen ondervonden bij het vinden van een job en bij aanvaringen op de werkvloer. Een andere informant deelde mee dat je als vrouw een sterk karakter moet hebben in Turkije. Verder deelden deze vrouwelijke informanten mee dat er weinig respect is voor ongehuwde vrouwen.

Voorname het gebrek aan eerlijke arbeidsvoorwaarden of het niet-nakomen van beloftes stootte vele informanten voor de borst. Zeker als ze de situatie vergeleken werd met de arbeidscondities en bescherming van de arbeidsrechten in België, zoals onderstaande quote illustreert:

"Als de baas in België iets beloofd, en hij komt dit niet na, dan kan je naar de vakbond stappen en de baas op het matje roepen, maar hier [in Turkije] niet." (Ceylin, vrouw, 26 jaar)

De informanten die deze ervaringen hadden, deelden mee dat ze altijd probeerden om op hun strepen te blijven staan en op te komen voor hun rechten. Dit stuitte op onbegrip van de collega's, die eerder vonden dat de wil van de baas primeerde en vreesden voor het verliezen van hun job. Informanten kregen reacties zoals *burasi Türkiye*, oftewel dit is Turkije. Er werd de informanten meegedeeld dat ze best konden gehoorzamen, indien ze hun job niet willen verliezen. Toch kwamen veel informanten wel op voor hun rechten. Ze vonden dit belangrijk ten opzichte van zichzelf. Hierdoor namen ze oftewel zelf

ontslag of werden ze ontslaan.

5.2.3. Sociale relaties en de constructie van een Belgische gemeenschap in Turkije

Uit de interviews met de informanten in België bleek dat voornamelijk de vrouwelijke informanten verwachtten dat het makkelijker zou zijn om in Turkije vriendschapsrelaties aan te knopen met hun *peers* dan in België. Enerzijds konden ze het niet vinden met hun Belgisch-Turkse gendergenoten omwille van het mentaliteitsverschil. Ze vonden deze vrouwen conservatief, onwetend en ongeïnteresseerd. Anderzijds beperkte de sociale druk uit de Belgisch-Turkse gemeenschap de bewegingsruimte van deze vrouwen waardoor het moeilijk was om sociale relaties aan te knopen. In Turkije daarentegen voelen ze zich vrij en bevrijd van sociale controle en ouderlijke inmenging. Verder blijkt dat over het algemeen zowel de informanten in België als de informanten in Turkije zich niet volledig konden associëren met Belgische Turken in België, waardoor het moeilijk was om relaties met andere Belgische Turken aan te knopen. Tegelijkertijd was het ook moeilijk om met Belgen relaties te onderhouden wegens cultuurverschillen. De maatschappij in Turkije wordt gezien als moderner en opener in vergelijking met de Belgisch-Turkse gemeenschap in België en warmer en socialer in vergelijking met de Vlaamse gemeenschap, waardoor de informanten verwachten dat ze makkelijker hun identiteit kunnen beleven en sociale relaties met gelijkgezinden kunnen aangaan.

Met deze informatie in het achterhoofd werd een opvolginterview in Turkije afgelegd met een vrouwelijke informant die we reeds in België hadden gesproken. Zij geeft aan dat het Turks familiaal leven inderdaad anders is als dat van België. Volgens deze informant gingen de mannen in België op café en zaten de vrouwen eerder thuis. In Turkije, vindt ze dat er veel meer activiteiten in gezinsverband plaatsvinden. Dit heeft echter ook een keerzijde. Sinds haar aankomst in Turkije vertelt de vrouwelijke informant dat ze zich thuis sociaal geïsoleerd voelt, aangezien haar echtgenoot lange dagen gaat werken. Ze had het gevoel blind en doof te zijn in Turkije:

"Ik ben de hele dag alleen en verveel mij. Ik wacht tot de avond valt [na de werkuren], zodat mijn schoonzus eventjes kan langskomen voor een babbel en thee. Een tijdje terug heb ik tien dagen lang hoofdpijn gehad, omdat ik niet naar buiten was geweest. Ik had toen echt wel het gevoel te stikken." (Buket, vrouw, 27 jaar).

Op het vlak van sociale relaties wordt de warme mentaliteit die zeer sterk werd aangegeven door informanten zonder terugkeerervaring in minder mate aangehaald tijdens de interviews in Turkije. Enkele informanten delen inderdaad mee dat de Turken in Turkije zeer warm, vriendelijk en behulpzaam zijn, wat volgens hen in België minder

het geval is.

"Ja, de mensen hier zijn heel vriendelijk en open. Als ik hen mededeel dat ik pas ben verhuisd naar Turkije dan stellen ze spontaan voor om mij te helpen indien ik daar nood aan zou hebben. In België gebeurt dat niet dat je burens even binnenstappen om je te verwelkomen." (Irem, vrouw, 25 jaar)

Er wordt vooral kritiek gegeven op de harde, ruwe en opscheppermentaliteit in Turkije. In tegenstelling tot de informanten die in België vaak aangaven dat de Turkse Turken modern zijn, kwam dit in Turkije maar een keer aan bod. Er werd zelfs meermaals aangehaald dat meisjes zich niet altijd kunnen kleden zoals ze willen. Verder blijken sociale relaties en vriendschappen veel oppervlakkiger en gedreven door economische motieven en eigenbelang. De economische status en de luxe en weelde die je kan tentoon spreiden bepalen in sterke mate of iemand met je bevriend wil worden. Je moet volgens de informanten altijd op je hoede zijn voor de "goede bedoelingen" van anderen zoals de volgende quotes illustreren:

"Toen ik hier [Istanbul] pas aankwam, geloofde ik iedereen. Nu, daarentegen twijfel ik aan iedereen. De mensen zijn op eigenbelang uit." (Asli, vrouw, 25 jaar)

"Iedereen moet hier op zijn hoede blijven, 24 uur lang en daarom vertrouwen mensen ook minder op elkaar. Iedereen belooft hier wel van alles, maar je moet zeker niemand vertrouwen op zijn woorden." (Jale, vrouw, 25 jaar)

Informanten gaven aan het niet te kunnen vinden met de inheemse Turken. Ze vonden dat de Turkse Turken een andere mentaliteit hadden waar ze niet mee om konden. Dit had te maken met ervaringen die ze hadden met hun Turkse vrienden. Volgens de informanten zijn de Turkse vrienden enkel bereikbaar in goede dagen en zolang je geld hebt. De ontgoocheling werd door verschillende informanten aangehaald:

"Iedereen is op profijt uit en bepaalde vrienden gaan daar misbruik van maken. Bijvoorbeeld in de Turkse cultuur wordt er vaak getrakteerd, maar als ze weten dat je van het buitenland bent, ben jij diegene die altijd trakteert." (Gizem, vrouw, 28 jaar)

Indien ze toch vriendschappen kunnen opbouwen met Turkse Turken, dan zijn dat vaak vrienden die een internationale ervaring achter de rug hebben. Verder werd bewust gekozen om met Europese Turken om te gaan zoals andere gemigreerde Turken of Erasmusstudenten. Ze hadden het gevoel dat ze mekaar onderling beter begrepen, omdat ze dezelfde achtergrond hebben en dezelfde ervaringen deelden. Een informant gaf aan in België geen Europese Turken te kennen en dat Turkije hen heeft samengebracht:

"We komen regelmatig samen met een groepje Europese Turken. Soms krijgen we bezoek uit België en dan brengen ze cadeautjes en typisch Belgische producten voor ons mee. Bij onze samenkomsten delen we bijvoorbeeld kaas, speculaas en chocolade met mekaar. Soms houden we pannenkoekenfeestjes en dan praten we over onze dagelijkse ervaringen in Turkije." (Ceylin, vrouw, 26 jaar)

Uit onderzoek (Wessendorf, 2008) bleek reeds dat kinderen van de eerste generatie migranten op zoek gaan naar *co-etnische* vriendschapsrelaties en dat ze transnationale banden met het thuisland van de (voor)ouders actief proberen te onderhouden. Dit gebeurt o.a. door samen te komen met co-etnische vrienden en door middel van etnische vrijetijdsbesteding en etnische consumptie. Logischerwijze wordt verwacht dat jongeren die migreren naar het (voor)ouderlijk thuisland niet meer op zoek zouden gaan naar etnische vriendschapsrelaties, net omwille van de migratie naar de *roots*. Toch blijkt uit het onderzoek dat in Turkije een omgekeerde beweging plaatsvindt. Namelijk jongeren van de tweede generatie gaan ook in Turkije op zoek naar co-etnische vrienden en zijn eerder geneigd om vriendschappen aan te gaan met Europese Turken en niet met Turkse Turken. We kunnen spreken over een omgekeerde manier van transnationale jongerencultuurbeleving. Zo deelden enkele informanten ook mee dat ze nog dagelijks de Belgische kranten lezen en naar de Belgische radio luisteren.

5.3. Thuiskomen in Turkije of een versterking van de transnationale identiteit?

Voor sommige informanten vormde de emigratie naar Turkije een echt thuiskomen zoals volgende quote beschrijft:

"Toen ik daar [België] in een Turkse groep terecht kwam, voelde ik me onaangenaam, omdat we nog steeds in België waren. En als ik in een Belgische groep terecht kwam, had ik het gevoel dat het Turkse ontbrak. Sinds ik in Turkije ben, heb ik het ideale evenwicht gevonden." (Alev, vrouw, 25 jaar)

Jongeren delen mee dat ze nu eindelijk grapjes kunnen maken in het Turks die iedereen verstaat. In België was dit iets wat ze misten met de Belgische vrienden. Een andere informant deelt mee dat hij het zeer aangenaam vindt om vijf maal per dag de *ezan* (oproep tot het gebed door de muezzin) te horen. Het geeft hem energie. Volgens een informant met hoofddoek kan ze zich vrijer gedragen in Turkije. Ze heeft het gevoel dat niemand naar haar omkijkt omwille van haar hoofddoek.

Zich identificeren met de Turkse identiteit bleek echter niet voor iedereen vanzelfsprekend te zijn (behalve 1 informant). De meeste informanten noemden zichzelf geen "typische Belgische Turk". Het feit dat ze in Turkije telkenmale werden geconfronteerd met hun Europese identiteit, maakte dat ze zich nog minder Turks

voelden, terwijl ze zich in België meer Turks voelden. Hun identiteit begint een andere vorm te krijgen door de ervaringen in het voorouderlijk thuisland.

"Ik leun meer aan bij België, dat beseft ik sinds ik hier [Turkije] ben." (Ipek, vrouw, 29 jaar)

"Ik ben naar hier [Turkije] gekomen, omdat ik dacht Turk te zijn. Eens hier [Turkije] zei iedereen tegen mij dat ik een Belg was. En na vier à vijf jaar heb ik ze gelijk gegeven. Ik ben geen Turk." (Ceylin, vrouw, 26 jaar)

Deze quote verduidelijkt dat de informant zich distantieert van de *mainstream* Turken. De jongeren reageren op deze manier na tal van negatieve confrontaties in Turkije, waardoor ze het gevoel krijgen anders te zijn dan de inheemse Turkse bevolking. Deze ervaringen versterken het gevoel van 'de constante andere' die ook van toepassing is in Turkije:

Toen ik daar [België] woonde, had ik niet het gevoel van daar thuis te horen. En nu ik hier [Turkije] ben, voel ik me hier ook niet thuis. Wij horen nergens thuis, en dit raakt me. (Asli, vrouw, 25 jaar)

Het gebrek aan het zich thuisvoelen in Turkije, maakt dat deze jongeren op zoek gaan naar vriendschapsrelaties met wie ze dezelfde achtergronden – Europese Turken – wel delen. Tijdens deze contacten creëren de informanten hun eigen Europees-Turkse wereld waar ze gemeenschappelijkheden kunnen delen en waar ze hun ervaringen in Turkije met elkaar kunnen uitwisselen.

Op de vraag of de Belgische identiteit een voordeel vormde in Turkije kregen we interessante antwoorden. Informanten deelden mee dat bepaalde zaken door de vingers werden gezien, omdat men er van uitging dat ze als Europese Turk de Turkse gedragscodes of ongeschreven regels niet kennen. Nog andere informanten deelden mee dat ze als Belgische-Turk zijnde zich meer dingen konden permitteren dan Turken uit Turkije:

Ik maak gebruik van mijn Belgisch-Turkse identiteit en geraak op die manier gemakkelijker aan informatie en tegelijkertijd kan ik commentaar geven op bepaalde zaken. Ze zouden dat niet accepteren van een inheemse Turk, maar wel van een Europeaan. Dat is ook de reden waarom ik hier ben. Ik wist dat ik hier anders ging zijn in vergelijking met de andere mensen. (Jale, vrouw, 25 jaar)

Jongeren haalden ook aan dat ze niet het gevoel hadden *in cognito* te kunnen zijn in Turkije. Om de een of andere reden konden de Turkse Turken aan hen zien dat ze van Europa zijn. Ze begrepen niet hoe dat dit mogelijk was en vonden dit onaangenaam. Vooral als dit betekende dat ze duurdere prijzen kregen gepresenteerd. Verder voelden ze zich soms ook in Turkije uitgesloten. Informanten krijgen het gevoel dat de Turkse

Turken hen proberen te kleineren, omdat ze het Turks niet voldoende beheersen. Ook gaan ze er van uit dat een Europese Turk niet zou kunnen begrijpen wat de Turkse Turken meemaken. Volgens nog een andere getuigenis zouden de Turkse Turken geen begrip tonen wanneer Belgische Turken onderling Frans of Nederlands praten.

5.4. Permanente migratie, circulaire migratie of terugkeermigratie naar België

De informanten in België werden bevraagd over hun reizen naar Turkije (duur, stad, hoeveel keer per jaar). Die antwoorden zijn zeer vergelijkbaar voor de informanten in Turkije, vandaar dat we daar niet verder op in gaan. We vonden het voor deze informantengroep relevanter om de omgekeerde beweging te bespreken, namelijk de reizen van Turkije naar België. Informanten geven aan regelmatig - 3 tot 4 keer per jaar - naar België te reizen om vooral om familieleden te bezoeken.

Sommige jongeren geven aan dat ze af en toe toch twijfelen tussen België en Turkije en een permanente terugkeer naar België overwegen. Tijdens de bezoeken aan België krijgen de informanten ook allerhande vragen over een mogelijke terugkeer. Het onderwijsniveau en de sociale zekerheid vormen voornamelijk de redenen om eventueel naar België terug te keren. Daarnaast spelen deze gedachten vooral wanneer het financieel minder gaat in Turkije. Dit hangt samen met het vrijblijvende karakter dat ze hun emigratie naar Turkije toebedelen. Vele informanten gaan er immers vanuit dat als het niet lukt in Turkije ze makkelijk kunnen terugkeren en hun leven in België op nemen. Ze hebben als het ware niets te verliezen. Toch is een terugkeer naar België ook geen eenvoudige beslissing. De informanten voelen zich zowel aangetrokken als weggeduwd door beide landen.

Ik wil wel terug naar België, maar dan zou ik tijdelijk terug bij mijn ouders moeten intrekken. Mijn echtgenoot zou Nederlands moeten leren. Hij moet werk vinden, voor mij is het al moeilijk om aan een job te geraken. Hoe zal dat voor hem dan zijn? En dan kom ik terug op mijn beslissing. Als we het financieel beter zouden hebben, is het leven in Istanbul toch de moeite waard. (Asli, vrouw, 25 jaar)

Bovendien lijkt een terugkeer naar België niet altijd een evidentie. Een van de informanten keerde voor drie maanden naar België terug, en is uiteindelijk terug teruggekeerd naar Turkije wegens het niet vinden van een job in België. Daarnaast zijn er ook informanten die door bijvoorbeeld een huwelijk of kinderen zich op sociaal gebied hebben vastgeklonken aan Turkije en moeilijk kunnen vertrekken.

"Nu heb ik Taner [echtgenoot] in mijn leven. Hij is leraar en zou daar [in België] moeilijk aan een job kunnen geraken. Ik daarentegen kan met mijn

kennis van de Turkse en Nederlandse taal in Turkije wel werken.” (Irem, vrouw, 25 jaar)

Tot slot geven de informanten aan dat een terugkeer naar België aanvoelt als falen. Uit de getuigenissen blijkt dat de informanten ook het gevoel krijgen dat de entourage in België op hun falen zit te wachten. Ze voelen dan ook een grote drang om het te maken en vol te houden in Turkije.

5.5. Tot slot: berichten van de informanten in Turkije aan de jongeren die dromen om te emigreren naar Turkije

We hebben de informanten in Turkije gevraagd om zelf feedback te geven aan jongeren die er over dromen. De feedback was deels positief en deels negatief.

“Toen ik nog in België was, vernam ik alles via de Turkse media. Alles zag er geweldig uit. Turkije evolueert, Turkije is zus, Turkije is zo. Maar toen ik hier aankwam, zag ik grote verschillen die je in Europa niet ziet. Negatieve dingen die enkel kunnen worden waargenomen als je hier woont.” (Alev, vrouw, 25 jaar)

“Als raad zou ik enkel dit kunnen zeggen: ben je wel sterk genoeg om dit aan te kunnen? Daar draait het om. Je komt in een andere cultuur terecht, waarvan je denkt deel uit te maken, maar eigenlijk is dat allesbehalve zo. Als je geen zelfvertrouwen hebt en als je niet sterk in je schoenen staat, dan heb je hier [in Turkije] eigenlijk niets te zoeken en ga je hier ook niet ver geraken.” (Jale, vrouw, 25 jaar)

“Ik zou tegen iedereen zeggen gewoon doen. Je kan altijd nog terug.” (Evrin, man, 31 jaar)

“Weet je, soms moet je vertrekken. Misschien moest ik naar hier [Turkije] gekomen zijn en hier gewerkt hebben om het uit mijn hoofd te kunnen zetten. Ik zal mij tenminste nooit beklagen dat ik het niet heb geprobeerd.” (Gizem, vrouw, 28 jaar)

6. ALGEMENE CONCLUSIES

In dit rapport hebben we terugkeermigratie vanuit een kwalitatief perspectief beschreven en geanalyseerd. Terugkeermigratie impliceert minstens twee regio's: een vestigingsland en herkomstland. Voor dit onderzoek hebben we veldwerk verricht in Vlaanderen en Brussel als vestigingsland en in Turkije als herkomstland en vice versa. In België wensten we de achterliggende motivaties naar terugkeermigratie in kaart te brengen, terwijl we in Turkije geïnteresseerd waren naar de ervaringen van reeds geïmmigreerde Belgisch-Turkse jongeren. Deze werkwijze liet ons toe om een vergelijkende analyse te maken tussen beeldvorming in België en realiteit in Turkije. We splitsen de conclusies op in vijf delen. Eerst bespreken we de conclusies die van toepassing zijn op de informanten in België, vervolgens behandelen we de bevindingen voor de informanten in Turkije. Ten derde trachten we een vergelijkende analyse te maken die de beeldvorming en de ervaringen zullen nuanceren. Ten vierde wordt er kort ingezoomd op de theoretische relevantie van dit onderzoek en maken we op basis van de resultaten aanvullingen aan het theoretische model.. Tot slot worden een aantal beleidsaanbevelingen geponeerd.

6.1. Conclusies *pre return*: informanten in België

De informanten in België hadden de leeftijd van 19-39 jaar, waarvan de grootste groep zich tussen de leeftijd van 25 en 33 bevond. Deze jongeren vallen niet onder het profiel dat we besproken hebben bij de macro-context (hoge drop-out, beroepsonderwijs). Integendeel, de meeste informanten zijn hoogopgeleid of hebben zich opgewerkt op de maatschappelijke ladder ondanks de belemmeringen in het onderwijs. Velen onder hen waren vloeiend in het Nederlands en beheersten drie à vier talen. Toch waren veel jongeren werkzoekend.

Terugkeermigratieaspiratie van deze jongeren heeft verschillende redenen die zowel verbonden zijn aan België als aan Turkije. Jongeren voelen zich weggeduwd door België, maar ook door de Belgisch-Turkse gemeenschap. Tegelijkertijd voelen ze zich aangetrokken door Turkije en vooral door Istanbul. Deze combinatie zorgt ervoor dat veel jongeren België willen omruilen voor een nieuw begin in Turkije.

Op basis van de theorieën en typologieën van de terugkeermigrant (King en Kiliç, 2013 en Potter, 2009) en het veldwerk in België, kunnen we drie types van aspirant-terugkeermigranten onderscheiden voor de informantengroep van dit onderzoek namelijk: (1) de romantische terugkeerders, (2) de idealisten en (3) de economische terugkeerders. Bij deze opdeling werd rekening gehouden met de hoofdreden voor

terugkeermigratie van de informanten. Uiteraard is een samenspel van meerdere motivaties en zijn combinaties van redenen en types mogelijk.

De *romantische terugkeerders* gaven aan niet gelukkig te zijn in België en koesterden nostalgische verlangens naar het (voor)ouderlijk thuisland. Jongeren associeerden het leven in België met een monotone levenswijze en weinig ruimte voor vrijetijdsbeleving. Ze hekelden de beperkte sociaal-culturele mogelijkheden en waren eerder op zoek naar de Turkse manier van vertier. Sociale controle binnen de eigen Belgisch-Turkse gemeenschap zorgt voor een beperkt vrijheidsgevoel. In dit opzicht vertonen de romantische terugkeerders gelijkenissen met de door King en Kiliç (2013) aangehaalde jongeren die willen terugkeren naar het voorouderlijk thuisland om met een nieuwe start te kunnen beginnen. Net zoals het onderzoek ook aangeeft zijn het vooral de vrouwelijke informanten die deze strategie toepassen om o.a. de patriarchale structuur binnen de Belgisch-Turkse samenleving te kunnen ontlopen. Ook vriendschapsrelaties met Belgische jongeren bleven beperkt tot de publieke sfeer en vriendschappen binnen de Belgisch-Turkse gemeenschap verliepen stroef. Dit omwille van grote mentaliteitsverschillen en interessegebieden tussen de informanten en de Belgische Turken. Vooral de vrouwelijke informanten hadden het moeilijk om zowel vriendschaps- als liefdesrelaties op dezelfde golflengte te sluiten. Turkije biedt volgens de informanten daarentegen veel ontspanningsmogelijkheden op Turkse maat. Turkije is in hun ogen een modern, warm en gastvrij land. De informanten gaan er ook van uit dat er een groter aanbod aan intellectuele en progressieve mensen is met wie ze conversaties kunnen aangaan en met wie ze ideeën kunnen delen. Deze gedachte wordt ook weerspiegeld in het beeld dat sommige informanten van de familieleden in Turkije hebben. Ondanks het weinig contact, hebben ze een positiever beeld van de verwanten in Turkije.

De *idealisten* daarentegen migreren om zich in te zetten voor de Turkse maatschappij (Potter, 2009). Ze verkiezen ervoor om hun talenten en capaciteiten ten dienste te stellen van de Turkse bevolking en het thuisland. Vaak is dit idealisme niet de hoofdreden om terug te keren, maar is het eerder een bijkomende motivatie en een reactie op een aantal push-factoren verbonden aan België. Deze jongeren associëren de schoolloopbaan met vallen en opstaan omwille van discriminatie en ongelijkheid in het onderwijs. De informanten vinden dat ze in vergelijking met de Belgische klasgenoten benadeeld zijn. Ze hebben het gevoel geweerd te zijn uit het algemeen secundair onderwijs, ondanks de goede schoolse resultaten. Deze ongelijkheid zette zich voort bij sollicitaties en op de arbeidsmarkt, waardoor veel informanten geen toekomstperspectieven in België zien. King en Kiliç (2013) spreken in dit opzicht over

een terugkeer als ontsnapping aan bijvoorbeeld discriminatie. Dit maakt dat idealisten willen migreren naar een bestemming die hen wel positieve vooruitzichten zal bieden.

Potter (2009) maakte in zijn typologie een onderscheid tussen professionelen en ondernemers die wensen terug te keren. In dit onderzoek is dit onderscheid niet gemaakt en is er geopteerd voor een overkoepelende benaming namelijk de *economische terugkeerders*. Dit zijn jongeren die een persoonlijke kosten-baten analyse maken en een terugkeer naar Turkije verkiezen, omdat ze daar meer economische mogelijkheden zien. Volgens deze informanten staat Turkije economisch in bloei. Een land dat ze vooral kennen van de (zomer)vakanties waar ze met ouders of vrienden naar toe reizen en waar ze meestal positieve herinneringen aan overhouden. Tijdens deze reizen zien ze Turkije verwesteren en de levensstandaard van de Turkse bevolking stijgen. De media confirmeert dit imago en overspoelt de jongeren met weelderige beelden uit het (voor)ouderlijk thuisland. Sommige vrienden die reeds geëmigreerd zijn naar Turkije bevestigen dit ideaalbeeld en motiveren de jongeren om dezelfde stap te zetten.

Uiteraard is het geen zwart-wit verhaal. De verschillende types van informanten geven de indruk op de hoogte te zijn van de keerzijde van de medaille. Toch plannen de meeste informanten te vertrekken binnen vijf jaar (*na de interviews zijn er drie informanten geëmigreerd naar Turkije.*) Jongeren beseffen dat België hen sociale zekerheid en gelijke kansen biedt en appreciëren België en de Belgische bevolking hiervoor. Turkije doet hen twijfelen, omdat het emigreren immers een grote stap op zich is. Jongeren beseffen eveneens dat ze niet dezelfde achtergrond delen als de Turken in Turkije. Ze zijn er zich ook van bewust dat het Turkse sociale zekerheidssysteem nog niet op het Belgische niveau is. Volgens hen is de Turkse maatschappij in vergelijking met de Belgische eerder sluw en uit op eigenbelang. Toch geloven de meeste jongeren dat ze zich na verloop van tijd wel zullen integreren in de Turkse maatschappij. Indien het niet lukt, kunnen ze toch nog terugkeren. Alhoewel ze niet met dat idee willen vertrekken.

6.2. Conclusies post return: informanten in Turkije

Aan de hand van de informatie in Turkije konden we een vierde en een vijfde type van de terugkeermigrant onderscheiden namelijk: de *familiegerelateerde* of *partnergerelateerde* terugkeerder en de *cultuurzoekers* (King, 2013; Potter, 2009). Sommige informanten zijn gehuwd met een Turkse partner en voelen zich daardoor gebonden aan het land en willen hun best doen om zich te settelen in Turkije. Anderen zijn gemigreerd omwille van een ouderlijke beslissing. In deze gevallen gaat het om een afhankelijke beslissing van de informant. Toch dient er bij deze terugkeerders een kanttekening gemaakt te worden,

omdat sommige informanten aangaven bewust met een partner uit het (voor)ouderlijk thuisland gehuwd te zijn en dit in functie van hun droom naar migratie. Anderen gaven aan dat ze zich onmogelijk met een Belgisch-Turkse partner konden verzoenen. De *cultuurzoekers* daarentegen zijn jongeren die op zoek zijn naar hun Turkse identiteit en zien deze identiteit als onderdeel van hun persoonlijke en familiale geschiedenis. Ze benaderen hun Turkse culturele *roots* als een erfenis van de ouders die ze graag verder zouden willen ontdekken. Deze motivatie kwam in vergelijking met de andere types van terugkeermigranten veel minder als hoofdmotivatie naar voor, maar werd ook aangehaald door een informant met terugkeer aspiraties in België.

In Turkije hadden de informanten de leeftijd van 25 - 37 jaar en de meesten waren hoogopgeleid namelijk 8 van de 12 informanten. De vrouwen (8) waren in vergelijking met de mannen in de meerderheid (4). Sommige van deze jongeren zijn gemigreerd naar Turkije omwille van economische redenen. Toch gaat het niet over jongeren die reeds in België actief waren als ondernemer of zelfstandige. Ondanks het hoge opleidingsniveau en de kennis van meerdere talen, bleek de helft van de informanten werkloos te zijn. Uit getuigenissen van de informanten bleek dat de arbeidsmarktvoorwaarden een zware struikelblok vormde voor een carrière. Lage lonen, overuren, seksisme, onethisch handelen en uitsluiting maakten dat veel informanten ofwel zelf hun ontslag indienden ofwel werden ontslaan omwille van het opkomen voor de rechten. Ze haalden aan dat dergelijke omstandigheden op de arbeidsmarkt in België niet zouden voorkomen en indien dat wel zou zijn, zouden er instanties zijn om hun rechten te verdedigen. Een andere teleurstelling was dat het Europees diploma niet echt een meerwaarde betekende op de arbeidsmarkt. Dit was volgens hen te wijten aan het grote aanbod van gekwalificeerde werkkrachten en een sterk doorgesijpeld nepotisme.

Informanten uitten ook hun bezwaren tegen de consumptiemaatschappij. Volgens de jongeren draaide het in Turkije vaak om geld, macht en het uiterlijk. Hierdoor voelden ze zich vaak relatief gedeprimeerd, omdat ze zich niet de luxe konden permitteren die de Turkse Turken zich wel konden veroorloven. Tegelijkertijd hekelden ze ook de mentaliteit die sterk opgaat in het consumeren en het veruitwendigen van de status. Informanten nuanceerden deze weelde door te stellen dat heel veel Turkse Turken leven op krediet. Enkele informanten deelden zelfs mee zich te hebben laten meeslepen door deze trend van aankopen op krediet, waardoor ze financieel grote schade hebben geleden. Op dit vlak uitten ze een gemis naar België. Volgens hen was de kloof tussen rijk en arm in België niet zo opmerkelijk.

Ondanks geen school gelopen te hebben in Turkije, werd het onderwijssysteem toch bekritiseerd. Veel informanten vonden het onderwijsniveau in de publieke scholen en universiteiten van een laag niveau. Het privé onderwijs vonden ze veel te duur en vooral een privilege voor de welgestelden. België werd geprezen voor het kwalitatieve onderwijs dat toegankelijk is voor iedereen. De informanten deelden mee dat ze voor het onderwijs van hun kinderen Turkije eventueel zouden kunnen omruilen voor België. Dit is opvallend, daar de meeste informanten meedeelden dat ze nu ze in Turkije zijn er ook alles aan willen doen om er een geslaagde migratie van te maken.

Informanten hadden soms het gevoel uitgesloten te worden door de Turkse maatschappij. Vaak vielen de ze door het taalgebruik als Europese Turk door de mand. Een informant werd verweten de jobs die voor de Turkse Turken gelden in te palmen. Dit gevoel van er niet echt bij te horen had weerslag op hun vriendschapsrelaties. De jongeren deelden mee dat ze niet dezelfde verstandhouding deelden met de Turkse Turken en gaven aan dat ze met Europese Turken vriendschapsbanden sloten, omdat ze het gevoel hadden elkaar beter te verstaan. Ook hadden ze in België eerder het gevoel van Turks te zijn, maar eens in Turkije voelden ze zich eerder Europees. Deze Belgische of Europese identiteit gaf de informanten wel de kans om hun mening te geven, of vragen te stellen die niet geaccepteerd zouden worden van Turkse Turken. Hun Europese identiteit permitteerde hen de ongeschreven regels en gedragscodes te omzeilen.

Uiteraard zijn er ook positieve kanten aan het huidige thuisland. Ondanks de moeilijkheden, slaagden de meeste informanten om de translocatie na enkele jaren te overwinnen. Er was kritiek op Turkije, maar er was maar 1 informant die eventueel naar België wou terugkeren. Maar ook deze informant wou het eventueel eerst in een andere Turkse stad proberen. Eens de jongeren geïntegreerd zijn in de Turkse maatschappij willen ze daar wel blijven. De informanten waren vol lof over het aanbod aan sociaal-culturele vrijetijdsbesteding. Ze konden enorm genieten van wandelingen aan de zee, shoppen tot in de late uurtjes, en de ongelimiteerde mogelijkheden. Volgens hen was Turkije hemel op aarde voor diegenen die het zich kunnen permitteren. Niet alleen financieel, maar ook qua tijd en ruimte. De afstanden in Turkije zijn in vergelijking met België veel groter en informanten haalden aan dat ze rekening moesten houden met het verkeer. De meeste informanten slaagden er wel in om een job te vinden, maar deze job behouden bleek vaak moeilijk omwille van de arbeidsomstandigheden.

De meeste informanten gaan nog regelmatig naar België en dit vooral om familie te bezoeken. Tijdens deze reizen krijgen ze soms het gevoel dat hun Belgische en Belgisch-Turkse landgenoten aan het wachten zijn op hun gefaalde migratie.

6.3. Vergelijkende analyse van de conclusies

Heel wat jongeren in België zaten met een nostalgisch verlangen naar het (voor)ouderlijk thuisland dat vaak geassocieerd werd met gastvrijheid, warme mentaliteit en gelukkig zijn. De jongeren in Turkije koesterden daarentegen diezelfde positieve gevoelens ten aanzien van België. Hun geboorteland werd geassocieerd met rechtvaardigheid, eerlijkheid en gelijke rechten voor iedereen. Een land waar de kloof tussen rijk en arm niet zo uitgesproken is als in Turkije.

Veel vrouwelijke informanten in België hekelden de vriendschapsrelaties die zeer beperkt bleven, omwille van het gebrek aan vrienden of partners op dezelfde golflengte en op hetzelfde intellectueel niveau. Ook was er kritiek op de sociale controle binnen de eigen Belgisch-Turkse gemeenschap. De combinatie van deze twee factoren vormde voor vrouwen een belangrijke push-factor om naar Turkije te migreren. Eens in Turkije deelden de Turkse informanten mee dat de vriendschapsrelaties in Turkije eveneens stroef verlopen. De jongeren deelden niet dezelfde verstandhouding als de Turkse Turken. Hun vriendenkring in Turkije bestond voornamelijk uit Europese Turken of kennissen en vrienden van de (inheemse) partner. De anonimiteit in Turkije betekende tegelijkertijd ook eenzaamheid.

Informanten in België bekritiseerden het onderwijs omwille van de ondervonden discriminatie. Heel wat informanten vertelden anekdotes waaruit bleek dat ze vaak werden afgeraden om bepaalde studierichtingen te volgen, omdat ze volgens de leerkrachten niet de capaciteiten zouden bezitten. Het onderwijs dat zwaar werd bekritiseerd, werd in Turkije positiever benaderd. De jongeren in Turkije haalden ook wel aan gediscrimineerd te zijn op de Belgische schoolbanken vol lof over de kwaliteit van het Belgisch onderwijssysteem. Voor velen onder hen zou het onderwijsniveau zelfs een doorslaggevende factor zijn om terug te keren naar België indien ze kinderen zouden hebben.

Jongeren in België deelden mee dat ze graag naar Turkije zouden vertrekken omwille van de groeiende economie en de arbeidsmarktmogelijkheden. De discriminatie bij het solliciteren en op de arbeidsmarkt werkte deze beslissing in de hand. Ze deelden mee dat ze toch niet gewenst zijn door de Belgische maatschappij en dat ze beter nieuwe kansen konden gaan zoeken in het 'eigen' thuisland. In Turkije daarentegen bleek eveneens de helft van de informanten werkloos te zijn. Dit had te maken met de zware arbeidsomstandigheden en de lage lonen. Een Europees diploma of talenkennis bleek

geen meerwaarde te zijn, omwille van het nepotisme en het groot aanbod aan gekwalificeerde Turkse arbeidskrachten.

Daar waar jongeren in België aangeven dat het vertrek geen definitieve beslissing is, bleek dit in Turkije anders te zijn. Eens gesetteld kunnen de informanten niet zomaar terugkeren naar België. De reden was tweërlei. Enerzijds wilden de informanten niet gefaald hebben in de ogen van de Belgische maatschappij, en anderzijds zijn sommige informanten getrouwd met een partner uit Turkije. De taal en aanpassing van de partner aan België vormde een belemmering op een mogelijke terugkeer.

6.4. Aanvullingen op het analytisch model

Het analytisch model (hoofdstuk 2.3. figuur 2) liet ons toe om de initiële onderzoeksvragen te verfijnen. Tegelijkertijd konden we op basis van deze gegevens mogelijke verklaringen geven om migratieaspiraties van de tweede generatie jongeren te begrijpen. Toch bleek uit het veldwerk en de verzamelde gegevens dat er ook andere factoren meespelen in het besluitvormingsproces. Informatie die we niet hebben kunnen terugvinden in de theorie. Hierdoor willen we het analytisch model verder aanvullen met de bevindingen en de resultaten uit het onderzoek.

Zoals reeds besproken bij de onderzoeksbevindingen bleek sociale controle binnen de Belgisch-Turkse gemeenschap voor veel vrouwen een belangrijke push-factor te zijn. Hiermee bedoelen de jongeren de ouders, maar ook de sociale entourage die maakt dat ze zich soms beperkt voelen in o.a. genderrelaties, kledingwijzen en bij het uitgaan. Tijdens het rondetafelgesprek met de expertenseminarie kwam naar voor dat ook de mannen met sociale controle geconfronteerd worden. Dit kwam weliswaar niet naar voor in het onderzoek, maar dient mee te worden genomen voor eventueel toekomstig onderzoek. Beperkte vriendschapsrelaties op dezelfde intellectuele golflengte binnen de eigen gemeenschap vormden eveneens een reden om terug te keren. Ook dit is nieuwe aanvullende informatie.

De sociale verbeeldingen of denkpatronen lijken doorheen de jaren veranderd te zijn. Jongeren hebben vandaag de dag in tegenstelling tot de ouders of grootouders een andere kijk op de wereld en het (voor)ouderlijk thuisland. Mede door de sociale media en de sociaal-economische ontwikkelingen in Turkije hebben ze niet meer een nauw of strak beeld over transnationale mogelijkheden. Anno 2013 hebben ze meer het gevoel dat een terugkeer binnen handbereik is. De wereld is dankzij de technologie verkleind, waardoor de stap naar een eventuele terugkeer ook veel kleiner lijkt. Jongeren lijken te vertrekken met het idee dat ze kunnen terugkeren indien het Turkse avontuur niet verloopt zoals

verwacht. Dit leidt ons naar een volgend vernieuwend punt namelijk het vastzitten in Turkije. Volgens de gegevens van het analytisch model zijn er drie uitkomsten mogelijk namelijk: de *myth of return*, een *actual return* of circulaire migratie. Maar uit het veldwerk kwam een aanvulling op de circulaire migratie naar voor. Zo bleek dat eens de jongeren naar Turkije zijn teruggekeerd, ze niet zomaar aan circulaire migratie kunnen doen, omwille van o.a. een inheemse partner of gevoelens van falen ten opzichte van de familie, vrienden of kennissen in België. De belemmerende invloed van gevoelens van de gefaalde migrant op de terugkeer naar het thuisland (België in dit onderzoek) vinden we ook terug in onderzoek naar terugkeermigratie van eerste generatie migranten (Cassarino, 2004).

Uit de theoretische informatie konden we reeds afleiden dat tweede generatie jongeren een eigen jongerencultuur ontwikkelen in hun geboorteland. Dit zou hen moeten toelaten om sociale contacten te leggen met andere *peers* met wie ze zich vereenzelvigen. Tegelijkertijd kunnen ze op deze manier hun culturele identiteit beleven. Dit kan worden veruiterlijkt door bijvoorbeeld het etnische consumeren. Uit ons onderzoek bleek dit niet het geval te zijn voor de jongeren met migratieaspiraties in België, maar wel voor de reeds teruggekeerde jongeren in Turkije. Er is dus sprake van een omgekeerde beleving van de jongerencultuur. In Turkije gaan de jongeren op zoek naar *peers* met een Europese achtergrond om hun Europese culturele identiteit te beleven. Bijvoorbeeld Belgische of Europese consumptiegoederen die op basis van transnationale activiteiten binnen handbereik zijn worden door de Europees-Turkse jongeren samen benuttigd tijdens ontmoetingsavonden.

6.5. Beleidsaanbevelingen

Uit het onderzoek blijkt dat zowel push- en pull-factoren een rol spelen in de terugkeermigratiebeslissing van de tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren. Een zeer belangrijke push-factor die in het onderzoek naar voor komt is discriminatie. De eerder negatieve beeldvorming over België en het gebrek aan sociaal-culturele ontspanningsmogelijkheden werken deze beslissing eveneens in de hand. Belangrijke pull-factoren daarentegen zijn de idealiserende beeldvorming en nostalgische emoties die verbonden zijn aan het (voor)ouderlijk thuisland. De economische bloei van Turkije en de verwachte arbeidsmarktmogelijkheden oefenen eveneens een sterke aantrekking uit alsook de verwachte sociaal-culturele vrijetijdsomgevingen. In wat volgt noteren we een aantal algemene aanbevelingen die betrekking hebben op zowel de push- als de pull-factoren.

Na een moeizame schoolcarrière van vooroordelen en demotivering te hebben doorlopen, verwachten jongeren rechtvaardige en gelijke kansen op de arbeidsmarkt. Uit de getuigenissen van de jongeren bleek een diploma hoger onderwijs, talenkennis of andere capaciteiten geen vrijgeleide te zijn naar een functie op de Belgische arbeidsmarkt. Discriminatie vormt niet enkel een belemmering in het onderwijs maar ook bij het vinden van een job. Jongeren kunnen hun capaciteiten en mogelijkheden niet benutten en zien hierdoor geen toekomstmogelijkheden in België, waardoor ze (soms noodgedwongen) elders nieuwe opportuniteiten gaan zoeken. Om deze jongeren eerlijke kansen te bieden, dient de sociaal-economische discriminatie ten aanzien van hen weggewerkt te worden. Deze jongeren zijn geboren en getogen in België en zouden dezelfde mogelijkheden en kansen moeten krijgen als hun Belgische leeftijdsgenoten. Gelijke onderwijskansen en een mentaliteitswijziging van de leerkrachten is noodzakelijk voor een volwaardige studieloopbaan en een vermindering van drop-out. Jongerenwerkloosheid voor deze groep moet drastisch dalen. Cijfers toonden reeds aan dat de situatie voor jongeren met een andere etnische afkomst in vergelijking met de Belgische leeftijdsgenoten niet rooskleurig is. Indien België de jongeren dezelfde kansen en voorwaarden biedt, verdwijnt er een belangrijke push-factor die de jongeren wegduwt uit België.

Ook dient er rekening mee gehouden te worden dat een Belgische braindrain niet automatisch een brain gain voor Turkije betekent. Uit de resultaten bleek immers dat jongeren die in België arbeidsmarktproblemen ondervinden in Turkije ook voor obstakels komen te staan. Geen volwaardige jobvooruitzichten of opportuniteiten, maakt dat er in het (voor) ouderlijk thuisland eveneens geen verbetering komt in de situatie. Hierdoor kunnen jongeren besluiten om naar België terug te keren, waardoor ze in een spiraal van vooruitzichtloosheid en slechte posities blijven zitten. Ook voor deze jongeren dient de nodige aandacht besteed te worden.

Uiteraard is het niet de bedoeling om internationale mobiliteit af te remmen. Indien jongeren naar Turkije wensen te migreren omwille van niet-discriminatoire redenen, dient dit ondersteund en eventueel begeleid te worden. Belangrijk is dat de jongeren een geïnformeerde beslissing kunnen nemen, zodat ze goed en objectief voorbereid zijn op het vertrek. Het beleid kan hierin een rol opnemen door bijvoorbeeld informatie of feedback samen te brengen, zodat deze jongeren niet voor verrassingen te komen staan. Dit kan door het creëren van mogelijkheden om contacten op te bouwen en informatie uit te wisselen met organisatie binnen de Turkse verenigingen die de jongeren kunnen informeren over de Turkse economie, de democratisering, huisvesting en mogelijke obstakels. Ook zouden Belgische bedrijven in Turkije bijvoorbeeld stageplaatsen

aanbieden aan de Belgisch-Turkse jongeren. Op die manier kan de terugkeer meer geïnstitutionaliseerd en georganiseerd zijn.

Het onderzoek toonde ook aan dat de jongeren op zoek zijn naar sociaal-culturele activiteiten die meer aansluiten bij de Turkse cultuur en bij hun interessewereld. Tweede generatie jongeren hebben ruimte nodig voor de ontwikkeling van de transnationale identiteit. Er zouden mogelijkheden kunnen geschept worden voor deze jongeren om aan sport en cultuur te participeren. Niet alleen kan de participatie aan deze activiteiten worden verhoogd, maar er kan ook een jongerenbeleid op punt worden gesteld die de eigen identiteit en culturele activiteiten toelaat te ontwikkelen. Ook jongeren met een andere etnische afkomst kunnen gestimuleerd te worden om te participeren aan deze activiteiten.

Tijdens het rondetafelgesprek met de Belgisch-Turkse experts werd er gezocht naar aanbevelingen die een oplossing zouden kunnen bieden aan de volgens de informanten eerder gemeenschapperelateerde onderwerpen, zoals de sociale controle. Uit onderzoek (Timmerman, 1999) blijkt dat jonge Turkse hoogopgeleide vrouwen zich vrijer kunnen gedragen, indien ze hogere studies aanvatten. Volgens de experts zouden er daardoor rolmodellen binnen de eigen gemeenschap naar voor moeten gedragen worden. Eveneens zouden de mannen net als de vrouwen blijvend gestimuleerd moeten worden om aan hogere studies te beginnen. Uit de brainstormsessie bleek ook dat het debat binnen de eigen gemeenschap geopend moest worden, zodat er een volwaardige oplossingen konden gevonden. Volgens de experts zouden het niet alleen de vrouwen zijn die zich beknot voelen in hun handelen, maar zouden ook de mannen dezelfde ervaring delen. Dit kwam niet naar voor in het onderzoek, maar dient wel in het achterhoofd gehouden te worden.

BIBLIOGRAFIE

Akçay, E. and Alimukhamedov, F. (2013). Reevaluating contemporary "Diaspora policy" of Turkey. *The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 18 (1): 103-115.

Anwar, M. (1979). *The myth of Return*. Londen: Heinemann.

Baert, S. and Cockx, B. (2013) Pure Ethnic Gaps in Educational Attainment and School to Work Transitions: When Do They Arise? *Economics of Education Review* (forthcoming) <http://dx.doi.org/10.1016/j.econedurev.2013.07.006>.

Bailey, A.J. (2001). Turning transnational: notes of the theorization of international migration. *International Journal of International Migration*, 7 (4): 413-428.

Baraulina, T. en Kreienbrink, A. (eds.) (2013): *Rückkehr und Reintegration. Typen und Strategien an den Beispielen Türkei, Georgien und Russische Föderation*. Beiträge zu Migration und Integration, Band 4, Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.

Bilgili, O., Siegel, M. (2011). *Understanding the changing role of the Turkish diaspora*. UNU-MERIT Working Paper Series 039, Maastricht: United Nations University.

Boyd, M. (1989) „Family and personal networks in international migration: recent developments and new agenda's.“ *International Migration Review*, 23:638-670.

Capéau, B., Eeman, L., Groenez, S., Lamberts, M. (2011). *Wie heeft voorrang: jonge Turken of prille grijsaards ? Een experimenteel onderzoek naar discriminatie op basis van persoonskenmerken bij de eerste selectie van sollicitanten – technisch verslag*. Leuven: HIVA-KU Leuven.

Carling, J. (2002). Migration in the age of involuntary immobility: theoretical reflections and Cape Verdian experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28 (1):5-42.

Cassarino, J.P. (2004). Theorising Return Migration: a revisited conceptual approach to return migrants. *International Journal on Multicultural Societies*, 6 (2): 253-279.

Cassarino, J.P. (2008). Conditions of modern return migrants. *International Journal on Multicultural Societies*, 10 (2): 95-105.

Cerase, F. (1974). Expectations and reality: a case study of return migration from the United States to Southern Italy. *The International Migration Review*, 8 (26): 245-262.

Ceritoğlu, E. (2103) *Household Expectations and Household Consumption Expenditures: The Case of Turkey*. Ankara: Central Bank of the Republic of Turkey.

CGKR (2012) *De diversiteitsbarometer Werk*. Brussels: Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racisme Bestrijding.

Christou, A. (2004). *Crossing boundaries – Ethnicizing employment – Gender labor: gender, ethnicity and social capital in return migration*. Paper presented at the Niches, Ethnicity and Gender Conference, University of Leiden (The Netherlands), 17-18 June 2004.

Clycq, N., Nouwen, W., Vandenbroucke, A. (2012) Meritocratie, deficit denken en de onzichtbaarheid van het systeem, Antwerpen: CeMIS/HIVA - Oprit 14.

Crul, M. en Vermeulen, H. (2003). The second generation in Europe. *International Migration Review*, 37 (4): 965-986.

De Bruyn, T. en Develtere P. (2008). *Het potentieel van de diasporafilantropie. Onderzoek naar het geefgedrag van Belgische migrantengemeenschappen*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

De Haas, H en Fokkema, T. (2011) The effects of integration and transnational ties on international return migration intentions, *Demographic Research*, 25 (article 24): 755-782.

De Haas, H. (2010). The Internal dynamics of migration processes: A theoretical inquiry. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (10): 1587-617.

De Jong, G.F. en Fawcett, J.T. (1989). *Motivations for migration: an assessment and a value-expectancy research model*. New York: Pergamon.

De Souza, R.M. (1998). The spell of the Cascadura: West Indian return migration. P227-253 In: *Globalisation and neoliberalism: the Caribbean context*. Londen: Rowman and Littlefield.

Efionayi-Mäder, D., Chimienti, M., Dahinden, J., Piguët, E. (2001). *Asyldestination Europa Eine Geographie der Asylbewegungen*. Zürich: Seismo.

Epstein, G.S. en Gang, I.N. (2006). The Influence of Others on Migration Plans. *Review of Development Economics*, 10 (4): 652–665.

Fokkema, T. (2011). Return migration intensions among second-generation Turks in Europe: The effect of integration and transnationalism in a cross-national perspective. *Journal of Mediterranean Studies*, 20 (2): 365-388.

Glorieux, I. (2009). *Zwart op wit. De intrede van allochtonen op de arbeidsmarkt*. Antwerpen: Garant.

Gmelch, G. (1980) Return Migration. *Annual Review of Anthropology*, 9: 135-159. A journal of Global Faultlines Publication, Staffs: Keel European Research Centre.

Goldman, D.P. (2012). Ankara's "Economic Miracle" collapses. *Middle East Quarterly*. *Middle East Quarterly*, Winter 2012: 25-30.

IPSOS (2009). *Dans quelle mesure les Belges sont-ils tolérants par rapport aux minorités ethniques?* (online) [geconsulteerd op 21 augustus 2013: http://www.diversiteit.be/diversiteit/files/File//studies/2009/Tolerantiebarometer_NL_online%20versie.pdf].

Kaddorah, E.Y. (2010). The Turkish Model: Acceptability and Apprehension. *Insight Turkey*, 12 (4): 113-129.

King, R., Kiliç, N. (2013). *Euro-Turks return: The counterdiasporic migration of german-born Turks to Turkey*. Willy Brandt Series of Working Papers.. Malmö: Malmö University MIM.

King, R. en Christou, A. (2008). Cultural Geographies of Counter-Diasporic Migration: The Second Generation Returns Home. Sussex Migration Working Paper.

Koser, K. en Pinkerton, C. (2004). *The social networks of asylum seekers and the dissemination of information about countries of asylum*. Londen: University College London.

Larrabee, S.F. (2010). Turkey's New Geopolitics. *Survival: Global Politics and Strategy*, 52 (2): 157-180.

Lee, E.S. (1966). Theory of Migration. *Demography*, 3 (1): 44-57.

Lessard-Phillips, L., Fibbi, R., Wanner, P. (2012). Assessing the labour market position and its determinants for the second generation. 165-224 In: M. Crul, J. Schneider, F. Lelie (eds.) *The European Second Generation Compared. Does the Integration Context Matter?* Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Lievens, J. (1997). Family-forming migration from Turkey and Morocco to Belgium. The demand for marriage partners from the country of origin. *International Migration Review*, 33 (3): 714-744.
- Martiniello, M. en Rath, J. (2012). *Imiscoe Textbookds: An introduction to international Migration Studies*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Martiniello, M., Perrin, N. (2011). *Transnationale activiteiten van migranten in België Factor van integratie of van terugtrekking in de eigen groep?* Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Massey, D.S., Arango, J., Greame, H., Kouaouci, A., Pellegrino, A. en Taylor, J.E. (1998). *Worlds in Motion - Understanding International Migration at the End of the Millenium*. Oxford: Clarendon Press.
- Mayda, A.M. (2009). International migration: A panel data analysis of the determinants of bilateral flows. *Journal of Population Economics*, 23 (4): 1249-1274.
- Myrdal, G. (1957). *Rich Lands and Poor*. New York: Harper & Row. OECD (2012), "OECD Economic Surveys, Turkey", July 2012.
- Philips, J.L. en Potter, R.B. (2003). *Social Dynamics of Foreign-Born and Young Returning Nationals to the Carribean: a Review of Literature*. Reading Geographical Paper no 167. Reading: University of Reading.
- Potter, R.B. (2005). Young gifted and back: second-generation transnational return-migrants to the Carribean. *Progress in Development Studies*, 5 (3): 213-236.
- Potter, R.B. en Conway, D. (2009). *Return migration of the next generations*. Wey Court East: Ashgate.
- Reporters without Borders (2013). *Press Freedom Index*. (online), [geconsulteerd op 4 oktober 2013: <http://en.rsf.org>].
- Rumelili, B. (2011) Turkey: Identity, Foreign Policy, and Socialization in a Post-Enlargement Europe. *Journal of European Integration*, 33 (2): 235-249.
- Sandıkçı, Ö. and Ger, G. (2007). Contemporary Turkish Consumptionscape: Polarity and Plurality, pp.139-153. In: J. Prasnikar en A. Cirman A. (eds.). *New Emerging Economies and Their Culture*. New York: Nova Sciences.
- Schoonvaere, Q. (2013). *Demografische studie over de populatie van Turkse herkomst in België*. Brussel: Demo/ Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racisme Bestrijding.

Stark, O. (1984). Migration decision making: a review article. *Journal of Development Economics*, 14: 251-259.

Steunpunt Werk en Sociale Economie (2011). *De arbeidsmarktsituatie van migranten en hun nakomelingen in Vlaams en Europees perspectief*. Brussel: Vlaamse Regering/Departement Werk en Sociale Economie.

Teule, J., Vanderwaeren E. en Mbah-Fongkimeh, A.(2012). *Huwelijksmigratie van Emirdag naar Brussel*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

IMF (2012). *TURKEY 2012 ARTICLE IV CONSULTATION IMF Country Report No.12/338*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.

Timmerman (1999). Onderwijs maakt verschil. Socio-culturele praxis en etniciteitsbeleving bij Turkse jonge vrouwen. Leuven: Acco.

Timmerman, C., Hemmerechts, K. en De Clerck, H. (forth coming). The relevance of a 'culture of migration' in understanding migration aspirations in contemporary Turkey. *Turkish Studies*.

Timmerman, C., Heyse, P. en Van Mol, C. (2010) *Conceptual and Theoretical Framework EUMAGINE Research Project*. Project Paper 1 Eumagine. Imagining Europe from the Outside. Antwerpen: CeMIS/Koc University. Turkish Statistical Institute (2013). *Consumption Expenditure Statistics*, (online), [geconsulteerd op 1 oktober 2013: <http://www.turkstat.gov.tr>].

UNDP (2013). *Human Development Report 2013. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World*. New York: United Nations Development Programme.

Ünver, O.C. (2013). Changing Diaspora Politics of Turkey and Public Diplomacy. *Turkish Policy Quarterly*, 12 (1): 181-189.

Üstübcü, A.E., Korfalı, D.K., Sert, D.S., De Cleck, H.M.L. (2012)..*Within country analysis: Turkey*. Project Paper 9 Eumagine. Imagining Europe from the Outside. Antwerpen: CeMIS/Koc University.

Vandezande, V., Phalet, K., Swyngedouw, M. (2011). Do feelings of discrimination explain the riots in Brussels? A comparison of Moroccan and Turkish groups in Brussels and Antwerp. *Brussels Studies*, 47 (7 March 2011) (online) [geconsulteerd op 1 augustus 2013: www.brusselsstudies.be].

Vandezande, V., Fleishmann, F., Baysu, G., Swyngedouw, M., Phalet, K. (2008). *De Turkse en Marokkaanse tweede generatie op de arbeidsmarkt in Antwerpen en Brussel. Resultaten van het TIES-onderzoek*. Leuven: Centrum voor Sociologisch Onderzoek.

Van Houte, M., & Davids, T. (2008a). Development and Return Migration: from policy panacea to migrant perspective sustainability. *Third World Quarterly*, 29 (7), 1411-1429.

Van Houte, M., & Davids, T. (2008b). Remigration, Development and Mixed Embeddedness: An agenda for qualitative research? *International Journal on Multicultural Societies*, 10 (2), 169 – 193.

Van Mol, C., Mahieu, R., De Clerck, H.M.L., Piqueray, E., Wauters, J., Levrau, F., Vanderwaeren, E. en Michielsens, J. (2014). Conducting qualitative research – Dancing a tango between insider- and outsidersness. In: Kiritchenko, L. & Voloder, L. (eds.) *Insider Research on Migration and Mobility*. Aldershot: Ashgate, in press.

Veblen, T. (1902). *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. New York: Macmillan.

Vermeulen, H. (2001). *Ethnisch-Culturele Diversiteit als Feit en Norm*. Amsterdam: Vossiuspers UvA.

Wessendorf, S. (2013). *Second-Generation Transnationalism and Roots Migration. Cross-Border Lives*. Aldershot: Ashgate

Wessendorf, S. (2008). *Local Attachments and Transnational Everyday Lives: Second Generation Italians in Switzerland*. Working paper No.59. Oxford: University of Oxford.

Yalçin H., Lodewyckx, I., Marynissen, R. en Van Caudenberg, R. (2006). *Verliefd verloofd ...gemigreerd. Een onderzoek naar Turkse huwelijksmigratie in Vlaanderen*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.

BIJLAGEN

Bijlage 1: Deelnemers aan de begeleidingscommissie

Prof. Chris Timmerman

Prof. Patrick Deboosere

Dr. Joris Michielsen

Dr. Johan Wets

Dr. Gürkan Celik

Dr. Tineke Fokkema

Bijlage 2: Deelnemers aan het expertenseminarie

Meyrem Almaci

Birsen Taspinar

Fikret Aydemir

Mehmet Köksal

Ömer Faruk Demircioglu

Mehmet Köksal

Bilal Dariyeri

Hüseyin ulusoy

Steunpunt Inburgering en Integratie

Bezoekadres: Lange Nieuwstraat 55

Postadres: Prinsstraat 13

B-2000 Antwerpen

Tel.: +32 3 265 59 63

E-mail: steunpuntieni@ua.ac.be

Website: <http://www.steunpuntieni.be>

Contact auteurs:

Zeynep Balci

Prinsstraat, 13

B-2000 Antwerpen

+ 32 3 265 59 64

Dr. Joris Michielsen

Prinsstraat, 13

B-2000 Antwerpen

+ 33 3 265 59 49

joris.michielsen@uantwerpen.be